

ZONDER SAMENWERKING GEEN SAMENHANG

Een vakoverstijgende aanpak bij CKV-vmbo

ZONDER SAMENWERKING GEEN SAMENHANG

Een vakoverstijgende aanpak bij CKV-vmbo

colofon

auteurs

Viola van Lanschot

Hans van Bommel

Met medewerking van

Géneviève van Dijk

Samenstelling en eindredactie

Eeke Wervers

Besteladres

SLO, werken aan leren

Afdeling verkoop

Postbus 2041

7500 CA Enschede

Tel. (053) 4840 305

AN 7.186.8404

ISBN 90 329 2151 7

© SLO 2003

Voor meer informatie over deze publicatie of over CKV-vmbo:

Eeke Wervers, tel. (053) 4840 274 of E.Wervers@slo.nl

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	4	
1. Preambule vmbo	5	
2. Overzicht eindtermen CKV	13	
3. Vakoverstijgende aanpak	17	
4. Samenhang met algemeen vormende vakken	24	
5. Samenhang met beroepsgerichte programma's	32	3
6. Bestaande CKV projecten in samenhang	40	
7. Afstemming van CKV binnen mentoruren	45	
Bijlage: Inspiratielijst	47	
Bronvermelding		

INLEIDING

Onderwijs moet logischer, natuurlijker en boeiender worden, waardoor leren leuker wordt. Leerlingen en docenten kunnen hiervan profiteren. Door een vakoverstijgende manier van werken kunnen de CKV-activiteiten gekoppeld worden aan de AVO-vakken en aan het beroepsgerichte programma. Daardoor ontstaat voor verschillende vakken de mogelijkheid te werken met levensechte situaties. Een voor vmbo'ers leuke manier van leren en een manier die leerlingen motiveert omdat ze snappen waarom ze iets doen. Bovendien komen zij op directe manier in contact met beroepsbeoefenaars in verschillende bedrijven en organisaties, waardoor ze op een vanzelfsprekende manier ook bezig zijn met oriëntatie op leren en werken.

Dat is de belangrijkste reden om deze publicatie te schrijven.

4

Wanneer je naar de verschillende examenprogramma's kijkt, zijn er veel aanknopingspunten voor samenhang. Maar die programma's zijn vaak in ambtelijke taal geformuleerd en daardoor niet zo toegankelijk. In deze publicatie is geprobeerd om met veel praktijkvoorbeelden de programma's en eindtermen tot leven te laten komen.

Zonder samenwerking geen samenhang is een boekje voor CKV-docenten. Het bevat ook veel informatie over het vak CKV en de mogelijkheden voor samenhang voor collega's van andere vakken. Tenslotte kan ook de directie zijn voordeel doen met de voorbeelden en de informatie.

De publicatie is geschreven in opdracht van het ministerie van OCenW.

We hopen dat iedere lezer voorbeelden aantreft, die inspireren tot samenwerking met collega's. Iedere aanzet tot samenwerking is er één, en je moet tenslotte ergens beginnen.

1. PREAMBULE VMBO

In de examenprogramma's vmbo staan de kwaliteiten op het gebied van kennis, inzicht en vaardigheden beschreven, waarop elke leerling wordt beoordeeld. Ze sluiten aan bij de drie hoofdthema's die we in het hele voortgezet onderwijs tegenkomen:

- het bieden van een brede persoonlijke en maatschappelijke vorming aan elke leerling
- het centraal stellen van een actieve, zo zelfstandig mogelijk lerende leerling
- het recht doen aan en benutten van verschillen tussen leerlingen

Voor de leerwegen van het vmbo zijn deze thema's in de vakken en sectoren terug te vinden in algemene onderwijsdoelen en in exameneisen. De algemene onderwijsdoelen vinden we in de preambule. Preambule betekent letterlijk 'inleiding' of 'wat tevoren moet worden gezegd'. In de preambule zijn de algemene vaardigheden omschreven waarover iedere leerling moet beschikken en die voor alle vakken een basis zijn. De preambule is geschreven als een vervolg op de kerndoelen basisvorming, en tegelijk een voorbereiding op de kwalificatiestructuur van de Beroeps- en Volwassenen Educatie (BVE).

5

De volgende zes algemene vaardigheden worden voor *alle* vakken en *alle* beroepsgerichte programma's in het vmbo onderscheiden:

1. Werken aan vakoverstijgende thema's
2. Leren uitvoeren
3. Leren leren
4. Leren communiceren
5. Leren reflecteren op het leer- en werkproces
6. Leren reflecteren op de toekomst

De eerste exameneenheden van alle vakken en beroepsgerichte programma's zijn een verfijning van de preambule.

1.1 Preambule

De zes algemene onderwijsdoelen koppelen we waar mogelijk aan concrete voorbeelden voor CKV:

1 Werken aan vakoverstijgende thema's

De leerling leert, in het kader van een brede en evenwichtige oriëntatie op mens en samenleving, enig zicht te krijgen op relaties met de persoonlijke en maatschappelijke omgeving.

Daarbij wordt expliciet aandacht besteed aan:

1.1 het kennen van en omgaan met eigen en andermans normen en waarden

*Normen en waarden hebben vanzelfsprekend alles te maken met de eigen mening en smaak van leerlingen. Die mening is gevormd door ervaringen en kennis. Wanneer leerlingen in het kader van CKV een culturele activiteit bezoeken, zal elk van hen er een eigen mening over hebben. Een gesprek over de voorstelling is een gelegenheid bij uitstek om elkaar te bevragen over het hoe en waarom van die mening.
Daarnaast is een voorstelling of kunstwerk een uitdrukking van de normen en waarden van de maker. Ook daarover kun je met elkaar discussiëren.*

1.2 het onderkennen van en omgaan met de verschillen tussen de seksen

6

In de kunsten zijn veel thema's gerelateerd aan vormen van en omgaan met de verschillen tussen de seksen. Deze kunstwerken kunnen uitgangspunt zijn om deze thematiek te bespreken.

1.3 de relatie tussen de mens en de natuur en het concept van duurzame ontwikkeling

Thema's rond mens en natuur en duurzame ontwikkeling kunnen uitgangspunt zijn voor kunstenaars, en daarmee ook voor CKV-activiteiten.

1.4 het functioneren als democratisch burger in een multiculturele samenleving, ook in internationaal verband

Leerlingen kunnen via de verschillende kunstvormen ver over de/hun grenzen heen kijken en worden geconfronteerd met een wereldwijde multiculturele samenleving.

1.5 het op een voor henzelf en anderen veilige manier functioneren in de beroepspraktijk en in eigen omgeving

1.6 de maatschappelijke betekenis van technologische ontwikkeling, waaronder met name moderne informatie- en communicatietechnologie

*Kunstenaars zijn vaak voorlopers in het experimenteren met nieuwe technologische ontwikkelingen en gaan op een eigenzinnige manier om met begrippen als communicatie en media. Computeranimatie, videokunst en dansperformances zijn voorbeelden die door CKV binnen het bereik van leerlingen komen.
Daarnaast zijn culturele instelling steeds meer afhankelijk van ICT, zowel wat betreft organisatie en logistiek, als wat betreft de techniek voor en achter de schermen.*

1.7 de maatschappelijke betekenis van betaalde en onbetaalde arbeid

In de sector van kunst en cultuur en cultureel erfgoed zijn veel vrijwilligers actief. Grote kunst-evenementen als manifestaties en festivals hebben geen kans van slagen zonder een groot kader aan vrijwilligers. Toegangsbewijzen zouden onbetaalbaar worden.

1.8 de verworvenheden en mogelijkheden van kunst en cultuur, waaronder ook de media.

Dit is de centrale doelstelling van CKV, deze verworvenheden en mogelijkheden duidelijk maken voor leerlingen.

2 Leren uitvoeren

De leerling leert in zoveel mogelijk herkenbare situaties, mede met gebruikmaking van ICT, een aantal schoolse vaardigheden verder te ontwikkelen.

Het gaat daarbij om:

2.1 Nederlandse en Engelse teksten lezen en beluisteren

(Song/rap-)teksten, film, strips, clips en dance brengen leerlingen spelenderwijs in contact met Nederlandse en Engelse teksten.

2.2 schriftelijke en mondelinge teksten produceren in correct Nederlands

Het correct kunnen gebruiken van Nederlands is een voordeel bij het maken van verslagen, het kundossier en bij reflectiegesprekken of discussies over kunst- en cultuurervaringen.

2.3 informatie in verschillende gegevensbestanden opzoeken, selecteren, verzamelen en ordenen

Tijdens verschillende stappen van het CKV-stappenplan (zie ook pag. 25) zijn dit vaardigheden die ontwikkeld en toegepast worden.

2.4 de rekenvaardigheden hoofdrekenen, rekenregels gebruiken, meten en schatten toepassen

Dit aspect komt bij CKV voor wanneer de activiteiten worden gepland. Bij plannen hoort een begroting opstellen. Wat zijn de reiskosten, wat zijn de toegangsprijzen, hoeveel hebben we nog te besteden voor de volgende activiteiten? Bovendien beschikken de leerlingen over een budget, namelijk de CKV-bonnen. Wanneer ze een presentatieavond voor de ouders willen houden, moet er ook een begroting worden gemaakt.

2.5 voldoen aan eisen van milieu, hygiëne, gezondheid en ergonomie

2.6 doelmatig en veilig omgaan met materialen, gereedschappen en apparatuur

2.7 computervaardigheden

Bij de methodiek van CKV wordt regelmatig een beroep gedaan op computervaardigheden. Informatie zoeken op internet, een digitaal kunstdossier bijhouden of een digitale presentatie verzorgen zijn hiervan voorbeelden.

3 Leren leren

De leerling leert, mede met gebruikmaking van ICT, zoveel mogelijk eigen kennis en vaardigheden op te bouwen. Daartoe leert hij onder andere een aantal strategieën die het leer- en werkproces kunnen verbeteren.

Het gaat daarbij om:

3.1 informatie beoordelen op betrouwbaarheid, representativiteit en bruikbaarheid, informatie verwerken en benutten

Informatie beoordelen komt aan de orde als leerlingen op zoek zijn naar activiteiten. Tot wanneer duurt de expositie in het museum? Hoe laat begint de voorstelling en hoe laat kunnen de kaartjes worden gehaald? In welke bioscoop draait die film? Wat zijn de openingstijden van het stoomgemaal en wanneer is het in werking? Is de voorstelling uitverkocht of zijn er nog kaarten? Kunnen we betalen met CKV-bonnen?

Ook het zoeken en beoordelen van informatie als recensies kan hierbij betrokken worden.

3.2 strategieën gebruiken voor het aanleren van nieuwe kennis en vaardigheden zoals memoriseren, aantekeningen maken, schematiseren, verbanden leggen met aanwezige kennis

Leerlingen hebben bij CKV veel vragen op te lossen: Hoe onthoud ik wat ik heb gezien? Wat vond ik echt mooi en wat niet? Hoe gebruik ik de kijkwijzer? Helemaal of alleen de vragen die ik belangrijk vind? Doe ik dat in het museum, na afloop in het museumrestaurant of gewoon thuis? Hoe maak ik een verslag bij Nederlands? Wat zijn mijn eerdere ervaringen met kunst en cultuur? Het zijn vragen die voor een belangrijk deel kunnen worden gestuurd door de instructie van de docent.

3.3 strategieën gebruiken voor het begrijpen van mondelinge en schriftelijke informatie

Voorbeeld van vaardigheden die bij Nederlands worden aangeleerd en bij CKV kunnen worden toegepast.

3.4 op een doordachte wijze keuzeproblemen oplossen

De derde stap in de CKV-methodiek is een keuze maken. Het is de keuze voor een activiteit op basis van een intensieve oriëntatie op mogelijkheden in de stad of regio.

3.5 een eenvoudig bedrijfsmatig, natuurwetenschappelijk of maatschappelijk vraagstuk planmatig onderzoeken

Voor CKV is een eigen stappenplan ontwikkeld, dat overeenkomt met onderzoeksstappen bij andere vakken.

3.6 persoonlijke ervaringen en opdrachten van anderen verwerken in woord, klank, beeld en beweging

Bij uitstek te oefenen in de presentatie van de CKV ervaring(en). In het kunstdossier krijgen leerlingen gelegenheid om naar eigen keuze woord, klank, beeld en/of beweging te gebruiken.

3.7 op basis van argumenten tot een eigen standpunt komen.

Ontwikkeling vaneen eigen mening en smaak, zich bewust worden van eigen normen en waarden zijn vormende elementen binnen CKV. Ze zijn onlosmakelijk verbonden aan gesprekken, discussie of momenten van reflectie waar op basis van argumenten meningen over de kunstontmoetingen worden uitgewisseld.

4 Leren communiceren

De leerling leert, mede via een proces van interactief leren, een aantal sociale en communicatieve vaardigheden verder te ontwikkelen.

Het gaat daarbij om:

4.1 elementaire sociale conventies in acht nemen

CKV confronteert leerlingen met de sociale conventies binnen kunst- en cultuurbedrijven.

4.2 overleggen en samenwerken in teamverband

Onderdeel van de CKV-methodiek is dat CKV-leerlingen leren in kleine groepjes keuzes te maken, te onderzoeken, er op uit te trekken en te presenteren.

4.3 passende gesprekstechnieken hanteren

Bij CKV komen drie gespreksvormen in het bijzonder aan de orde: interviewen, presenteren en discussiëren.

4.4 verschillen in meningen en opvattingen benoemen en hanteren

Bij CKV gaat het niet alleen om het formuleren van een eigen mening, maar ook om het omgaan met de mening en opvattingen van andere leerlingen, en die van kunstenaars.

4.5 culturele en seksegebonden verschillen tussen mensen benoemen en hanteren

In de culturele activiteiten die de leerlingen kiezen kunnen zij in reflectie en presentatie hun eigen culturele wereld aandacht geven. Culturen van allochtone leerlingen, maar ook jongerencultuur kunnen specifiek aan bod komen. Voorwaarde is wel dat docenten leerlingen stimuleren zelf keuzes te maken voor hun activiteiten.

10

4.6 omgaan met formele en informele afspraken, regels en procedures

Bij CKV gaan leerlingen voor hun activiteiten de school uit en zijn ze te gast bij anderen. Dat kan zijn in het atelier van een beeldend kunstenaar, maar ook in het museum, schouwburg of bioscoop. Overal waar ze binnen komen, dienen ze zich als gast te gedragen en rekening te houden met de 'regels van het huis'. In de voorbereiding van hun activiteit kunnen leerlingen zich daarop te oriënteren.

4.7 zichzelf en eigen werk presenteren

Eén van de stappen uit de CKV-methodiek is presentatie. Er zijn scholen waar voor dit onderdeel een gastdocent wordt uitgenodigd, die in een of meerdere lessen leerlingen verschillende technieken van presenteren aanleert. Houding, plaats op het podium, stemgebruik, opbouw van de presentatie, enz. Ook wanneer een videopresentatie wordt gebruikt is het verstandig aandacht te schenken aan elementaire kennis en vaardigheden.

5 Leren reflecteren op het leer- en werkproces

De leerling leert, door te reflecteren op het eigen cognitief en emotioneel functioneren, zicht te krijgen op en sturing te geven aan het eigen leer- en werkproces.

Het gaat daarbij om:

5.1 een leer- en/of werkplanning maken

Leerlingen maken voor het ondernemen van hun activiteit, hun onderzoek en verwerking in kundossier of presentatie, zoveel mogelijk zelf een planning.

5.2 het leer- en/of werkproces bewaken

Leerlingen bewaken zoveel mogelijk de zelfgemaakte planning, waarbij ook aandacht is voor het proces van samenwerken in een groepje.

5.3 een eenvoudige product- en procesevaluatie maken en hieruit conclusies trekken.

Na afloop van iedere activiteit kunnen leerlingen evalueren (keuze activiteit, samenwerking) en op basis daarvan een plan maken voor de volgende activiteit.

6 Leren reflecteren op de toekomst

De leerling leert, door te reflecteren op het eigen cognitief en emotioneel functioneren, zicht te krijgen op de eigen toekomstmogelijkheden en interesses. Daarbij wordt expliciet aandacht besteed aan:

6.1 het inventariseren van de eigen mogelijkheden en interesses

Door CKV-leerlingen gelegenheid te geven zelf een culturele activiteit te kiezen wordt een beroep gedaan op de eigen mogelijkheden en interesses. Workshops en de eindpresentatie kunnen hier ook aan bijdragen.

6.2 het onderzoeken van de mogelijkheden voor verdere studie

Leerlingen kunnen bij CKV talenten en kwaliteiten ontdekken, die aanleiding geven tot een beroepsopleiding in deze richting. Er komen steeds meer Mbo-opleidingen die hierop aansluiten.

6.3 het zicht krijgen op beroepen, de beroepspraktijk en actuele ontwikkelingen daarbinnen

Zie 6.2

6.4 de rol en het belang van op school geleerde kennis, inzicht en vaardigheden voor het maatschappelijk leven, dagelijks leven, vrije tijd, vrijwilligerswerk

CKV kan aanleiding zijn tot belangstelling voor een bepaalde discipline (zelf doen of kijken naar) maar bijvoorbeeld ook het begeleiden van creatieve kinderclubs of iets in de activiteitenbegeleiding.

6.5 de kenmerken van de arbeidsmarkt op dit moment en in de nabije toekomst

6.6 de organisatie van branches en bedrijven

6.7 het beoordelen van de eigen mogelijkheden en interesses in het licht van vervolgstudie, beroepen en maatschappelijk functioneren

CKV kan aanleiding zijn tot het ontdekken van talenten en kwaliteiten op het gebied van kunst en cultuur.

6.8 het kunnen maken van een verantwoorde keuze voor een vervolgopleiding.

De aspecten 6.5 t/m 6.8 betreffen de oriëntatie op beroep en vrije tijd die in voorgaande toelichting ook aan de orde kwamen. De docent kan tijdens de lessen nadrukkelijk aandacht besteden aan studie en beroepsmogelijkheden rond kunst en cultuur.

2. OVERZICHT EINDTERMEN CKV

Inleiding

Het examenprogramma vmbo kunstvakken 1, inclusief Culturele en kunstzinnige vorming (CKV), is voor alle leerlingen verplicht. CKV staat in het verplichte gemeenschappelijke deel van alle leerwegen.

Kunstvakken 1 kent een verplicht aantal minimum lessen van 320 uren. Daarvan staat 280 uur op de adviestabel van de basisvorming en 40 lessen worden uitgetrokken voor de examenonderdelen CKV. De school kan zelf beslissen in welk leerjaar CKV af te ronden: leerjaar drie, leerjaar vier of een combinatie daarvan. CKV wordt afgesloten met een schoolexamen en moet 'naar behoren' worden afgerond.

In het onderstaande overzicht van de eindtermen is de preambule duidelijk te herkennen. Veel van de in hoofdstuk 1 beschreven voorbeelden zijn een verduidelijking van de CKV-eindtermen. Een voorbeeld hiervan is eindterm 6 uit exameneenheid KV1/K/2 Basisvaardigheden: met medeleerlingen onderhandelen en afspraken maken bij het samenwerken aan een gemeenschappelijke opdracht. In de preambule staat onder vaardigheid 4, leren communiceren: overleggen en samenwerken in teamverband.

De eerste exameneenheden per vak zijn een verfijning van de preambule, die essentieel zijn voor dat vak. Naast de vaardigheden uit de preambule die vakoverstijgend zijn, hebben leerlingen deze verfijning nodig om hun werk 'naar behoren' af te ronden.

13

EXAMENPROGRAMMA KUNSTVAKKEN 1 INCLUSIEF CKV

Het schoolexamen heeft ten minste betrekking op de volgende exameneenheden:

KV1/K/1 Oriëntatie op leren en werken

De kandidaat kan zich oriënteren op de eigen loopbaan.

De kandidaat kan:

1. Een aantal opleidingen noemen waarbij aspecten van kunst en cultuur een belangrijke rol spelen.
2. Een aantal beroepen noemen waarbij aspecten van kunst en cultuur een belangrijke rol spelen.
3. Elementen uit het aanbod van kunst en cultuur in de eigen woonplaats en regio noemen.
4. De gevolgen aangeven van de ontwikkelingen in de informatie- en communicatietechnologie die zich voordoen in de branches die verbonden zijn aan die van kunst en cultuur.
5. Zijn eigen mogelijkheden en interesses ten aanzien van kunst en cultuur benoemen in relatie tot vervolgstudie en beroep.
6. Zijn eigen mogelijkheden en interesses ten aanzien van kunst en cultuur benoemen in relatie tot het maatschappelijk leven (dagelijks leven, vrije tijd, vrijwilligerswerk).

KV1/K/2 Basisvaardigheden

De kandidaat beheerst een aantal basisvaardigheden.

De kandidaat kan:

1. Bronnen raadplegen en de informatie hieruit selecteren en ordenen.
2. Instrumenten en apparaten (waaronder computers) op een doeltreffende en verantwoorde wijze gebruiken.
3. Een leer- en werkplanning maken.
4. Het leer- en werkproces bewaken.
5. Een eenvoudige product- en procesevaluatie maken en hieruit conclusies trekken.
6. Met medeleerlingen onderhandelen en afspraken maken bij het samenwerken aan een gemeenschappelijke opdracht.
7. Bij het omgaan met anderen rekening houden met verschillen tussen mensen die voortkomen uit verschillen in achtergrond.
8. Beargumenteerde kritiek geven en hierbij rekening houden met de gevoelens van medeleerlingen.
9. Kritiek van anderen accepteren en deze gebruiken om tot betere resultaten te komen.
10. Alleen en/of samen met anderen een presentatie verzorgen.

KV1/K/4 Culturele activiteiten

De kandidaat

1. Heeft tenminste vier verschillende culturele activiteiten ondernomen.
De culturele activiteiten worden zo verdeeld over de verschillende kunstdisciplines beeldende vormgeving, dans, drama en muziek, dat een brede spreiding wordt gestimuleerd

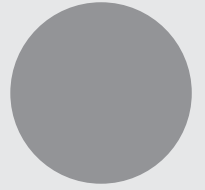
Daarbij moet gedacht worden aan:

- het bezoeken van tentoonstellingen en/of collecties voor beeldende kunst en/of vormgeving (waaronder ook film-, foto, video en multimedia kunst);
 - het bezoeken van concerten, dans-, theater en filmvoorstellingen, of repetities, enz.
 - het bezoeken van interdisciplinaire kunstvormen, zoals theatershows;
 - het deelnemen aan excursies (architectuurwandelingen, beeldenroutes en dergelijke) en het bezoeken van ateliers, werkplaatsen, archieven, monumenten, historische stadskernen, enz.
2. Kan eigen keuzes maken uit het culturele aanbod.

CKV/K/5 Reflectie en kunstdossier

De kandidaat

1. Heeft een kunstdossier samengesteld
2. Doet in dat kunstdossier verslag van de culturele activiteiten en de voorbereidingen daarvan, door middel van woord, beeld, beweging en/of geluid en eventueel met gebruik van ICT
3. Kan aan de hand van zijn kunstdossier reflecteren op zijn ervaringen, interpretaties en waarderingen.
Dat kan in de vorm van een gesprek, een werkstuk of een presentatie.

3. VAKOVERSTIJGENDE AANPAK

Inleiding

Een toenemend aantal vmbo-scholen verlaat de ‘hokjesgeest’ en gaat, daar waar mogelijk, over tot het afstemmen van leerinhoud, vaardigheden en didactiek. Door leerstof met elkaar te verbinden gaan leerlingen eerder verbanden zien en zullen zij ontdekken waarom ze kennis en vaardigheden nodig hebben. Onderwijs in onderlinge samenhang is efficiënter omdat leerlingen gemotiveerder en natuurlijker leren, waardoor begrippen sneller duidelijk worden.

Samenhang kan op verschillende manieren gerealiseerd worden:

- gelijktijdig verwante onderwerpen in verschillende vakken behandelen
- meerdere vakken ondersteunen één vak
- afstemmen van vaardigheden
- vakkenintegratie
- projecten

17

VORMEN VAN SAMENHANGEND ONDERWIJS

Van afstemming is sprake wanneer er afspraken zijn gemaakt over leerinhoud, vaardigheden of didactiek. Scholen kunnen op diverse manieren, van minder ingrijpend naar zeer ingrijpend, met wisselende gevolgen voor vakken, docenten, leerlingen en rooster, vakoverstijgend bezig zijn.

Afstemming tussen afzonderlijke vakken, waarbij docenten van verschillende vakken op eigen initiatief afspraken maken om verwante onderwerpen tegelijk te behandelen, is één van de minst verregaande manieren van vakoverstijgend werken. Vakgebieden blijven bestaan met eigen docenten, eigen uren en eigen doelen.

Afstemming tussen wiskunde en CKV

Vanuit het thema architectuur gaan leerlingen bij CKV op zoek naar kubusvormen (of andere geometrische vormen) in de architectuur in of rond school en mogelijk ook op internet. Deze opdracht vraagt veel aandacht voor gebruik van ruimtelijke vormen in de bouwkunst. De leerling kan bijvoorbeeld onderzoeken waarom een architect voor deze vormen heeft gekozen. Mogelijk kunnen zij in een gebouw gaan kijken of een architect interviewen. Als presentatie kunnen zij foto's of een videopresentatie maken, bij het archief of kadaster tekeningen opvragen en tentoonstellen of een maquette maken van een eigen ontworpen gebouw dat bestaat uit geometrische vormen.

Afstemming vindt plaats door in dezelfde periode tijdens wiskunde aandacht te besteden aan wiskundige figuren (driehoek, vierkant, kubus) waarbij leerlingen leren wiskundige contouren te tekenen met behulp van liniaal, gradenboog en hulplijnen. Begrippen die bij wiskunde gebruikt worden kunnen ook bij CKV gehanteerd worden en vice-versa. Beide vakken hebben voordeel bij afstemming tussen lesstof. Op deze manier wordt overlap in lesstof voorkomen en ontstaat tijdswinst.

Samenhang kan ook gecreëerd worden door een goede afstemming tussen docenten van verschillende vakken. Dit sorteert vaak een groter effect maar is tijdrovender. Een variant op de *afstemming tussen afzonderlijk vakken*, waarbij de vakgebieden blijven bestaan, is dat er afspraken gemaakt worden met meerdere vakken om één vak te ondersteunen. Een goed voorbeeld hiervan is het vak Praktische Sector Oriëntatie (PSO) dat op een toenemend aantal vmbo scholen in de onderbouw op de lessentabel staat.

'Good practice' van afstemming in de onderbouw met een doorloop naar de bovenbouw.

'Beautysalon Cleopatra' is de titel van een module die ontwikkeld is voor PSO. In 'Beautysalon Cleopatra' doen leerlingen ervaring op met de diverse werkzaamheden die in een beautysalon kunnen voorkomen. Het realiteitsgehalte is hoog. Alle situaties die de leerlingen oefenen zouden in een echte salon plaats kunnen vinden. Leerlingen mogen zich verplaatsen in de rol van receptionist, kapper, grimeur, visagist en manicure en voeren bij elkaar verzorgende behandelingen uit.

In deze module worden beroepsvaardigheden gecombineerd met algemene vaardigheden en vakspecifieke vaardigheden. PSO is een vak dat bij uitstek geschikt is om vaardigheden op elkaar af te stemmen. Door inhoud, vaardigheden en didactiek van de leergebieden op elkaar af te stemmen ontstaat samenhangend onderwijs. De module 'beautysalon Cleopatra' biedt mogelijkheden af te stemmen met Nederlands, CKV, oriëntatie op de natuur, drama, verzorging, beeldende vorming, informatica en economie.

Toelichting:

Om leerinhouden te integreren kan de specifieke kennis door de docent in een (vak)les aangeleerd worden. Voor de receptiewerkzaamheden staat klantvriendelijkheid en nauwkeurigheid centraal. Als medewerker van de receptie moet je goed kunnen luisteren, goed kunnen spreken en belangrijke gegevens foutloos en duidelijk leesbaar kunnen noteren. Tijdens de les Nederlands of drama kunnen leerlingen door middel van rollenspellen deze vaardigheid aanleren. De activiteit wordt besproken, uitgelegd, diverse malen geoefend in een rollenspel en vervolgens nabesproken. Daarna gaan leerlingen aan het werk met de module waarbinnen de activiteit toegepast wordt, bereiden de activiteit voor en passen deze toe in een reële situatie: er wordt op een vriendelijke manier een zakelijk telefoongesprek gevoerd. De receptie of kassa van een theater kan als casus dienen.

'Beautysalon Cleopatra' is een goed thema dat in de bovenbouw bij CKV weer terug kan komen. Een beautysalon is op zich natuurlijk al een leuk onderwerp voor vmbo'ers. Maar leerlingen kunnen ook onderzoeken waar en hoe de genoemde beroepen in het theater voorkomen. Mogelijk kan een bezoek aan de studio's van een toneel-, dans- of operagezelschap worden gebracht. Ook kan de historische persoon Cleopatra onderzocht worden in de verschillende kunstvormen (de strip Asterix; opera; schilderkunst; film).

Naast alle afspraken die gemaakt zijn om vanuit diverse vakken één vak te ondersteunen moet ook het programma tussen de onderbouw en de bovenbouw op elkaar afgestemd worden. Afspraken over tijd zijn belangrijk voor een logische leerlijn.

Afstemmen van vaardigheden

Binnen het beroepsgerichte programma Zorg & Welzijn krijgen leerlingen de opdracht een leidster van een kinderdagverblijf te interviewen. In dezelfde periode krijgen leerlingen bij CKV de opdracht een persoon in het theater te interviewen en zullen ze bij Biologie meerdere mensen bevragen over factoren die van invloed zijn bij overbelasting van het lichaam.

Tijdens Nederlands wordt uitleg gegeven over interviewen. Daarbij kunnen onder andere de volgende vragen aan de orde komen: Wat is een goed interview? Hoe neem je een interview af? Hoe bepaal je het doel van het interview? Wat zijn goede vragen? Hoe maak je een afspraak? Hoe bedank je voor het interview? Wat doe je met de gegevens? enz.

Vervolgens gaan leerlingen bij Zorg & Welzijn, CKV en Biologie aan de slag met hun opdracht. Bereiden hun interview voor, maken afspraken, voeren het interview uit en verwerken dit in een verslag.

Deze manier van afstemmen zorgt voor tijdswinst doordat de techniek van het interviewen is uitgelegd bij één vak en door één docent, en niet door de verschillende vakdocenten afzonderlijk. Daarnaast levert deze manier van werken óók de leerlingen tijdswinst op. Leerlingen kunnen voor twee verschillende vakken volstaan met het maken van één opdracht.

Uitgaande van bovenstaand voorbeeld is het zelfs denkbaar dat er een combinatie ontstaat tussen Biologie, CKV en Nederlands, waardoor leerlingen één opdracht kunnen maken voor drie disciplines. Dit is bijvoorbeeld mogelijk wanneer de relatie gelegd wordt tussen beroepen in het theater en de overbelasting van het lichaam.

Vaardighedenlijn

Op een toenemend aantal scholen worden eenduidige afspraken gemaakt over het aanleren van vaardigheden. Een gestructureerd voorbeeld van een vakoverstijgende aanpak. De gemaakte afspraken worden vastgelegd in een vaardighedenlijn, waarin bijvoorbeeld voor de hele school geregeld is wat er onder een verslag verstaan wordt en waar een verslag aan moet voldoen. Of leerlingen nu een verslag moeten maken voor Natuurkunde, CKV of Nederlands: door afstemming in vaardigheden weten zowel docenten als leerlingen aan welke eisen het verslag moet voldoen. Het gebruik van een vaardighedenlijn levert net als bij bovenstaand voorbeeld tijdswinst op, zeker wanneer leerlingen hier vanaf de brugklas vertrouwd mee zijn.

Op sommige scholen hebben alle leerlingen een vaardighedenboek, dat ze bij zich hebben of dat op school aanwezig is. Iedere leerling kan op het juiste moment opzoeken welke afspraken er ook al weer gemaakt zijn over een bepaalde vaardigheid.

Vakkenintegratie

Vakkenintegratie is een verregaande en ingrijpende manier van vakoverstijgend werken. De term vakkenintegratie wordt gebruikt om aan te geven dat onderdelen van lesstof uit diverse vakgebieden geïntegreerd zijn binnen één vak. Vakgebieden smelten samen tot een leergebied doordat leerinhouden van twee of meer verwante vakken gecombineerd worden. Afzonderlijke vakken met eigen docenten en

eigen uren verdwijnen. Een voorbeeld van vakkenintegratie is de ontwikkeling van leergebieden bij de aanstaande herziening van de basisvorming.

Bij vakkenintegratie kan verwezen worden naar bestaande methodes, maar het ligt ook voor de hand zelf nieuw lesmateriaal te ontwikkelen.

Projecten of thema's

Samenhang kan ook op een *projectmatige of thematische* manier worden aangepakt, waarvoor op het rooster ruimte is gereserveerd. De afzonderlijke vakken blijven op het rooster staan. Gedurende een bepaalde periode werken leerlingen aan vakoverstijgende thema's waarbij kennis en vaardigheden van een groter aantal vakgebieden samenkomen. De grenzen tussen de afzonderlijke vakken vervagen omdat er binnen een project of thema onderlinge samenhang is bereikt over inhoud, vaardigheden en/of didactiek van de betrokken vakken.

CKV is erg geschikt voor het aanbieden van een thema of een project. Tijdens een project hebben leerlingen doorgaans een ruimere keuzevrijheid en worden zo in de gelegenheid gesteld nieuwe ervaringen en ontdekkingen te doen. Door de werkvorm en de werkwijze kan er recht gedaan worden aan niveauverschillen tussen leerlingen en aan verschillen in interesse.

20

Project CKV met ICT en geschiedenis

Designserver BV AMSTERDAM Digitale Kanalen, een virtuele tentoonstelling over de geschiedenis van Amsterdam

In het project wil men de virtuele tentoonstelling "Digitale Kanalen" over de geschiedenis van de waterhuishouding in Amsterdam geschikt maken voor het voortgezet onderwijs en de hoogste groepen van het primair onderwijs. Via educatieve routes met opdrachten wordt de leerling door de diverse thema's binnen de virtuele tentoonstelling geleid. De leerlingen leren hierdoor om te gaan met een digitale leeromgeving en te zoeken in de betrokken databases. Zij verwerven op die manier inzicht en kennis op het gebied van de geschiedenis en de geografie van Amsterdam.

Project CKV met ICT

Stichting Hal 4 ROTTERDAM Digital Playground

Het doel van het project is jongeren op vmbo/bve niveau kennis te laten maken met de creatieve mogelijkheden van de computer, zoals webdesign, filmbewerking en -montage, fotobewerking, grafisch ontwerp en geluidsbewerking. Daarnaast wil men de jongeren kennis op laten doen over kunst en cultuur. Een applicatie helpt jongeren om websites met geluid en bewegend beeld te realiseren. Het resultaat zijn vier lesmodulen en een interactieve, database gestuurde website waarop de creaties kunnen worden geplaatst.

Voorwaarden voor afstemming

Er is geen samenhang zonder samenwerking. Samenhangend onderwijs komt het best tot zijn recht als docenten uit verschillende leergebieden met regelmaat praten over het werk en de vakinhouden uitwisselen. Voordat leerinhouden en vaardigheden afgestemd, geïntegreerd en gecombineerd kunnen wor-

den zal er goed en vooral regelmatig overleg moeten plaatsvinden. De vakinhouden moeten bekeken worden op mogelijkheden om af te stemmen. Vervolgens dient er ook daadwerkelijk afstemming bereikt te worden over leerinhouden, vaardigheden, didactiek en tijd. Er moeten afspraken gemaakt worden. Het welslagen hiervan hangt af van de kwaliteit van het team: motivatie, enthousiasme en betrokkenheid van docenten zijn van cruciaal belang voor het slagen van samenhangend onderwijs.

Dat is een tijdrovend proces waarvoor motivatie, enthousiasme en betrokkenheid niet voldoende zijn. De directie speelt hier een belangrijke rol. Docenten moeten gefaciliteerd worden, de directie zal daarom moeten zorgen voor ondersteuning en voldoende randvoorwaarden om samenwerking mogelijk te maken.

Tip

Maak een draaiboek wanneer er in onderlinge samenhang les gegeven wordt.

Noteer afspraken: wie doet wat en wanneer?

Verbanden zien en verbanden leggen

In de dagelijkse praktijk wordt van werknemers verwacht dat zij zowel kennis, inzicht en vaardigheden als waarden en houding kunnen combineren en op adequate wijze toe kunnen passen in specifieke situaties. Een splitsing in vakken maakt het voor leerlingen moeilijk om zicht te krijgen op het oplossen van problemen buiten hun vakgebieden. Leerlingen moeten de wereld leren begrijpen op verschillende manieren en niet vanuit een scheiding van vakgebieden.

Afstemming tussen vakken stelt leerlingen in staat kennis, houding en vaardigheden te combineren. Leerlingen gaan hierdoor verbanden zien en zullen ontdekken waarvoor kennis en vaardigheden nodig zijn. Door lesstof te benaderen vanuit gehelen wordt leren natuurlijker en lesstof voor leerlingen begrijpelijker. Over het algemeen leggen de leerlingen niet makkelijk zelf het verband tussen vakken. Ook dat moeten leerlingen leren. Wanneer de samenhang expliciet in de les aan de orde komt (bijvoorbeeld bij de opdracht mensen te interviewen: “weet je nog wat je bij Nederlands geleerd hebt over interviewen?”) leren de leerlingen ook zelf verbanden te leggen. Een docent die ingaat op lesstof welke bij een andere les aan de orde is geweest, attendeert leerlingen op de mogelijkheid om gebruik te maken van de reeds aanwezige kennis. Door afstemming kan tevens herhaling van begrippen en vaardigheden plaatsvinden waarbij er verdieping mogelijk is door opdrachten complexer te maken. Gemeenschappelijke onderwijsactiviteiten maken het mogelijk dat leerlingen de verschillende kanten, feiten, argumenten en meningen te inventariseren zodat een goed beargumenteerde mening over een onderwerp gegeven kan worden. Vakoverstijgend onderwijs draagt bij om leerlingen te vormen tot creatieve en flexibele mensen die kennis kunnen construeren, problemen weten op te lossen en zich een mening eigen maken.

Eindpresentatie CKV

Kennis, houding en vaardigheden komen in de methodiek van CKV op verschillende momenten aan bod. Als voorbeeld nemen we hier het onderdeel (de stap) ‘presentatie’ onder de loep. Leerlingen krijgen de gelegenheid naar eigen keuze iets van hun onderzoek of ervaringen te laten zien aan anderen. Dat kan

heel eenvoudig in een CKV-les gebeuren, maar sommige scholen maken van de presentatie iets bijzonders. Waarom kiezen ze daarvoor? Allereerst omdat veel leerlingen in het vmbo zeer gemotiveerd zijn om praktisch aan het werk te zijn en zelf iets te laten zien van wat ze kennen of kunnen. Daarom maakt 'de presentatie' ook onderdeel uit van de CKV-methodiek. Maar de presentatie biedt meer. Aan de hand van de onderstaande praktijkcasus kunnen we die meerwaarde benoemen.

Drie groepen van een klas hebben verschillende activiteiten ondernomen en hebben de opdracht gekregen op een avond een presentatie te verzorgen voor ouders en familie, docenten van de school en leerlingen die het volgende jaar CKV zullen krijgen.

De presentaties gaan over een het bezoek aan het atelier van een kunstenares, een bijdrage aan het museumproject in de stad over eetculturen en het bezoek van een dansvoorstelling.

De drie groepen maken een gezamenlijk plan en een uitvoerend plan per groepje.

Gezamenlijk plan:

- opstellen van een programma van activiteiten
- plannen van datum, tijd en locatie
- verzorgen van de publiciteit
- opstellen van een begroting
- inrichten van de zaal
- licht/geluidstechniek
- ontvangst van de gasten
- verdelen van taken en werkzaamheden

Per groepje:

1. bezoek aan het atelier

- videoband laten zien van het interview met de kunstenares in haar atelier
- de kunstenares uitnodigen om bij aanvang van de avond een groepskunstwerk te maken
- de kunstenares vragen één van haar werken te bespreken
- gesprek tussen kunstenares en enkele vrijwilligers uit de zaal leiden

2. eetculturen

- foto's van de museumtentoonstelling exposeren
- in de pauze hapjes uit verschillende culturen aanbieden
- receptenboekje presenteren aan de locatiedirecteur en de aanwezigen

3. dansvoorstelling

- videoband tonen van een workshop die een gastdocente dans heeft gegeven ter voorbereiding op de dansvoorstelling.
- een eigen dans opvoeren die geïnspireerd is op de bezochte voorstelling
- outfit en muziek bij de dans zoeken of maken.

Samenhang

In het genoemde voorbeeld gaat het allang niet meer om kennis, houding en vaardigheden voor uitsluitend het vak CKV. Voor het organiseren van de avond met de presentatie zijn leermomenten te benoemen. Bijvoorbeeld: organisatie, begroten en beheer van financiën, leiding geven, publiciteit, verantwoording nemen, representatie, onderhandelen (datum, faciliteiten, afspraak kunstenaars, inkopen ingrediënten, overleg met schoolleiding, conciërge, etc.)

Ten aanzien van de specifieke groepspresentaties gelden bovendien inzet, creatieve vaardigheden, presentatievaardigheden, technisch vaardigheden (dans, muziek, exposeren, video, licht- geluidstechniek). In alle gevallen worden eisen gesteld aan sociale vaardigheden als afspraken nakomen, optimale inzet, elkaar helpen en streven naar gezamenlijke kwaliteit.

4. SAMENHANG MET ALGEMEEN VORMENDE VAKKEN

Zoals eerder gezegd: er is geen samenhang zonder samenwerking. Absolute voorwaarden voor samenhangend onderwijs zijn structureel overleg en een goede samenwerking tussen docenten onderling, en de randvoorwaarden daarvoor. Maar er is méér nodig om de vakken op elkaar af te stemmen. Docenten moeten in staat zijn over de grenzen van hun eigen vak heen te kijken om de samenhang te zien, geïnteresseerd zijn in elkaars vakgebied en een zekere affiniteit hebben met de af te stemmen vakken. Het is mogelijk om klein te beginnen, met vrij informele afspraken of met pilots. Met steun van de directie kan ook zwaarder worden ingezet. Steeds staat het voordeel van alle betrokkenen centraal: voordeel voor de docent en niet in de laatste plaats voor de leerling.

24 Waar zitten ontwikkelthema's?

Verwante thema's kunnen gezocht worden binnen de eindtermen en binnen de op school gebruikte methodes. Hiervoor nemen de betrokken docent(en) samen het programma door en gaan op zoek naar aanknopingspunten. Daarbij kunnen op een drietal niveaus de volgende vragen als uitgangspunt dienen:

- **Inhoud:**
Op welke plaatsen in het curriculum vinden er raakvlakken in lesinhouden plaats?
- **Vaardigheden:**
Op welke momenten moeten leerlingen dezelfde (vakspecifieke) vaardigheden leren?
- **Didactiek:**
Op welke momenten wordt er een soortgelijke werkwijze van de leerlingen gevraagd?

Inhoud

De **inhoud** van de vakken kan op bepaalde punten met elkaar overeenkomen. Door programma's naast elkaar te leggen en te vergelijken kan er onderzocht worden of meerdere vakken tijdens een zelfde jaar bezig zijn met soortgelijke begrippen of thema's.

Eventuele vragen om raakvlakken in het curriculum te ontdekken:

Past het onderwerp binnen de gewone lesstof?

Bevat het onderwerp dwarsverbanden naar andere vakken?

Stimuleert het inzicht in vakgebonden begrippen door lesstof in onderlinge samenhang te behandelen?

Wat is voor leerlingen de winst van afstemming?

Draagt afstemming bij aan de kennis die de leerlingen voor het vak moeten leren?

Het is van belang dat afstemming bereikt wordt over onderwerpen die goed aansluiten bij lopende ontwikkelingen binnen vakken. Afstemming moet herkenbaar zijn voor docenten en voor leerlingen. Fragmenten uit de lessen moeten onderling met elkaar in verband staan en niet op gespannen voet met elkaar leven.

Vaardigheden

De aan te leren **vaardigheden** kunnen uitgangspunt zijn voor afstemming. In de preambule zijn de algemene onderwijsdoelen omschreven, die voor alle vmbo-leerlingen hetzelfde zijn. Ieder vak moet een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van de algemene vaardigheden. De preambule is de basis. Hier liggen veel mogelijkheden voor onderlinge afstemming.

Preambule 2, leren uitvoeren:

2.3 informatie in verschillende gegevensbestanden opzoeken, selecteren, verzamelen en ordenen

Eventuele vragen om vaardigheden op elkaar af te stemmen

Bij welke vakken zoeken leerlingen informatie in verschillende gegevensbestanden?

Welke bronnen kunnen leerlingen bij de verschillende vakken raadplegen?

Hoe wordt aan leerlingen uitgelegd hoe ze kunnen zoeken?

Welke afspraken worden gemaakt over het opgezochte materiaal?

Onder welke randvoorwaarden mogen leerlingen zoeken?

25

Het afstemmen van vaardigheden is functioneel, schept helderheid naar zowel docenten als leerlingen en levert tijdwinst op. Hierdoor ontstaat er binnen programma's ruimte voor herhaling en verdieping van lesstof omdat niet ieder vak de vaardigheden opnieuw hoeft uit te leggen.

Didactiek

Tot slot kan de **didactiek** aanleiding zijn om af te stemmen. De meeste docenten hanteren een duidelijke werkwijze, die soms is vertaald in een stappenplan zoals bij CKV het geval is.

Het is een bewuste manier van werken die positief is voor het leerproces van de leerlingen.

Voor docenten is de didactiek of de werkwijze zeer herkenbaar. Leerlingen gaan hier doorgaans minder bewust mee om. Wanneer de werkwijze tussen vakken, daar waar mogelijk, op elkaar afgestemd kan worden zullen leerlingen hier profijt van hebben, zeker wanneer leerlingen zelfstandig onderzoek moeten gaan doen. Voor CKV is een stappenplan ontwikkeld. Het stappenplan vormt de basis waarmee tijdens CKV wordt gewerkt. Het is het uitgangspunt voor activiteiten die ondernomen worden en geeft richting aan docenten en leerlingen.

Het stappenplan voor CKV

1. Wat is kunst en cultuur?	Het formuleren van een definitie voor kunst en cultuur
2. Kunst in kaart	Het in kaart brengen van de lokale en regionale culturele omgeving
3. Kiezen voor kunst	Keuze en onderzoek kunstdiscipline
4. Onderzoek	Vorbereiding activiteit
5. Op pad	De ontmoeting aangaan met kunst en cultuur
6. Kunstdossier en reflectie	Verslag activiteiten en eigen mening
7. Presentatie	Tonen van een eigen interpretatie, rapportage, verwerking, of reflectie naar aanleiding van een culturele activiteit.

Het stappenplan voor CKV is op een logische en overzichtelijk manier opgebouwd en geeft leerlingen een handvat om zelfstandig tot onderzoek te komen, mede omdat de stappen in leerlingentaal zijn omschreven. In docententaal zou er het volgende kunnen staan:
oriënteren, selecteren, plannen, onderzoeken, uitvoeren van een culturele activiteit, reflecteren, presenteren.

Eventuele vragen om didactiek op elkaar af te stemmen:

Wat is de structuur van de les?

Welke overeenkomsten tussen vakken zitten er in lesopbouw?

Waar hebben leerlingen behoefte aan?

Wat hebben leerlingen nodig om te komen tot zelfstandig leren.

Welk woordgebruik is begrijpelijk en geschikt voor leerlingen.

.....

26

PTA

Er zijn verschillende mogelijkheden om de samenhang tussen CKV en de ander vakken praktisch aan te pakken. Eén ervan is om het Plan voor Toetsing en Afsluiting (PTA) van de verschillende vakken eens naast elkaar te leggen om te bezien wat er per vak staat beschreven. Een dergelijke analyse kan een verrassende ontdekking opleveren. Bijvoorbeeld dat zowel bij wiskunde als bij geschiedenis of CKV dezelfde ICT-vaardigheden benoemd worden, of vaardigheden op gebied van onderzoek of rapportage. Op basis van een totaal overzicht kunnen tussen de verschillende secties afspraken worden gemaakt om het aanleren van kennis of vaardigheden efficiënt te programmeren en doublures te voorkomen.

Efficiënt werken

In dit hoofdstuk is vooral aangegeven welke bijdrage de AVO-vakken kunnen leveren aan CKV en wat CKV de AVO-vakken te bieden heeft. Eerst is er gekeken naar kleinschalige en laagdrempelige afstemming. Het moet niet teveel moeite kosten om te integreren, evenmin is het de bedoeling dat gehanteerde methodes ernstig uit elkaar vallen. Door materiaal zorgvuldig op elkaar af te stemmen kunnen goede keuzes voordelen opleveren voor de leerlingen en voor de docenten. Vakken mogen door afstemming en samenhang niet belemmerd worden in hun voortgang maar moeten juist profijt hebben van de samenwerking. Bovendien moet het onderwijs het leerproces van de leerlingen bevorderen. Onderwijs moet logischer, natuurlijker en boeiender worden, waardoor leren leuker wordt.

De aspecten uit de preambule plus inhoud, vaardigheden en didactiek bieden veel mogelijkheden om af te stemmen. CKV is een flexibel vak omdat het programma 'open' is. Dat wil zeggen dat de eindtermen weinig gedetailleerd zijn geformuleerd. Leerlingen moeten bij CKV vier activiteiten ondernemen op het gebied van kunst en cultuur, doen hiervan verslag en reflecteren naar aanleiding van het kunstdossier. Het kunstdossier kan bestaan uit een schriftelijk verslag met illustraties, maar ook een fotoreportage, website, videoverslag of het verzorgen van een workshop behoren tot de mogelijkheden. Het vak heeft maar 40 uren tot zijn beschikking. Daartegenover staat dat de eindtermen van AVO-vakken veel specifiek zijn ingevuld. De voordelen voor samenwerking met andere vakken zijn helder. Door onderdelen

samen met andere vakken te organiseren ontstaat er tijdswinst. Een groot deel van de CKV lestijd speelt zich buiten school af dat kan interessant zijn voor de AVO-vakken. Nieuwe inzichten in leren laten zien dat leerlingen beter leren in 'levensechte contexten'.

Doordat binnen de huidige maatschappij de beheersing van de Nederlandse taal erg belangrijk is, zal dit vak zich in ieder geval goed lenen voor samenhang binnen CKV. Samenhang met overige AVO-vakken is afhankelijk van de onderwerpen die binnen CKV worden aangeboden. Op basis van de inhoud van het programma en het stappenplan van CKV lijken er in ieder geval vier mogelijkheden te zijn voor samenwerking met AVO-vakken: het onderzoek, de activiteit, het kunstdossier en de reflectie. Deze vier mogelijkheden zijn hieronder uitgewerkt met enkele voorbeelden uit Nederlands en Natuurkunde. Bij de invulling is gebruik gemaakt van de examenprogramma's van beide vakken.

Onderzoek

Ter voorbereiding van hun keuze voor een culturele activiteit doen leerlingen bij CKV aan bronnenonderzoek. Leerlingen raadplegen de computer, verzamelen beeldmateriaal en maken hieruit een keuze voor hun activiteit of thema. Dit is een vaardigheid die zowel bij de AVO-vakken als bij het beroepsgerichte programma voorkomt. Leerlingen kunnen de vaardigheid 'onderzoek doen' die is aangeleerd bij bijvoorbeeld Nederlands, toepassen bij CKV.

27

Nederlands

Bij *NE/K/2 basisvaardigheden* wordt van de leerlingen verwacht dat ze kunnen werken met ICT en een zoekstelsel kunnen gebruiken. Ook moeten de leerlingen in hetzelfde kerndoel andere bronnen kunnen gebruiken, zoals onder andere een vraaggesprek kunnen voeren, boeken en ander schriftelijk materiaal, audiovisuele bronnen en geautomatiseerde gegevensbestanden kunnen raadplegen. Leerlingen dienen vervolgens informatie op waarde te schatten, te kiezen en te ordenen. Bij kerndoel *NE/K/6 Leesvaardigheid* wordt bij het eerste punt opgemerkt: de leerling kan globaal lezen, zoekend lezen en intensief lezen.

Vanuit de methodiek van CKV zullen leerlingen eerst op zoek gaan naar een goede definitie van kunst en cultuur. Vervolgens brengen de leerlingen hun lokale of regionale culturele omgeving in kaart en maken een keuze voor een discipline. Om hun keuze te bepalen doen leerlingen onderzoek, raadplegen bronnen, schatten informatie op waarde en voeren leesstrategieën uit. Samenhang is mogelijk door vaardigheden die bij Nederlands aangeleerd zijn toe te passen bij CKV.

'Op pad'

Het gaat bij CKV vooral om de vier culturele activiteiten die de leerlingen ondernemen. Het zijn hun ontmoetingen met kunst en cultuur. De activiteiten vinden vaak buiten school plaats. Ze kunnen zowel op de inhoud van de AVO-vakken als op die van de beroepsgerichte vakken worden afgestemd. Bij het beroepsgerichte programma, waar de levensechte context belangrijk is, liggen veel mogelijkheden om

af te stemmen. De AVO-vakken kunnen kennis maken met de voordelen van een nieuwe manier van leren; het buitenschools leren in een levensechte situatie. Enkele uitwerkingen vanuit Nederlands en Natuurkunde:

Nederlands

Onder exameneenheid *NE/K/5 Spreek en gespreksvaardigheden* staat onder meer vermeld dat leerlingen strategieën moeten hanteren ten behoeve van spreek- en gesprekssituaties, compenserende strategieën kunnen gebruiken en om informatie kunnen vragen. Het gaat daarbij onder andere om de gesprekssituatie: dialoog. Zij moeten leren informatie te vragen aan instanties, ook telefonisch en een vraaggesprek te houden met een bekende of onbekende.

Wanneer leerlingen bij CKV via een interview aan informatie willen komen kan dat in samenwerking met Nederlands. Dikwijls komt het voor dat leerlingen bij CKV een kunstenaar in zijn atelier bezoeken, een interview afnemen en vervolgens het werk van de kunstenaar bekijken en daarover met de kunstenaar spreken.

De CKV-docent kan aan de docent Nederlands vragen welke gespreksstrategieën leerlingen kunnen hanteren.

28

Nederlands

Examineenheid *NE/K/8 Fictie* leent zich goed voor samenwerking met CKV. Dit examenonderdeel gaat onder andere in op het herkennen van de verschillende soorten fictie. Vormen die genoemd worden zijn: gedicht, kort verhaal, (jeugd)roman, stripverhaal, televisieserie, film, dagboek, toneelstuk en cabaret. Voor CKV zijn vooral de film, het toneelstuk en cabaret interessant.

Als kijkwijzer kunnen de doelen behorende bij het examenonderdeel fictie fungeren:

De kandidaat kan

- 1 verschillende soorten fictiewerken herkennen
- 2 het denken en handelen van de personages in het fictiewerk beschrijven
- 3 de in het fictiewerk beschreven situatie onder woorden brengen
- 4 de relatie tussen het fictiewerk en de werkelijkheid toelichten
- 5 een persoonlijke reactie geven op een fictiewerk en deze toelichten met voorbeelden uit het werk
- 6 kenmerken van fictie in een fictiewerk herkennen met betrekking tot tijd, ruimte, opbouw en thema
- 7 relevante achtergrondinformatie verzamelen en selecteren
- 8 compenserende strategieën gebruiken wanneer de eigen taalkennis tekortschiet
 - informatie afleiden uit de context
 - vragen naar betekenis
 - woordenboek gebruiken
- 9 een fictiedossier samenstellen, waarin hij/zij verslag uitbrengt van en reageert op gelezen/bekeken fictiewerken.

Door de kijkwijzer voor Nederlands te combineren met de kijkwijzer voor CKV en eventueel de volgorde aan te passen ontstaat er een duidelijke samenhang tussen Nederlands en CKV. Er wordt een gemeenschappelijke activiteit voorbereid, ondernomen en uitgewerkt, waaraan zowel Nederlands als CKV een bijdrage kunnen leveren.

Natuurkunde

Examenonderdeel *NASK1/K/7 Licht en beeld* behandelt de rechtlijnigheid van licht, evenwijdige, convergerende, divergerende lichtbundels en schaduwvorming en verklaart de zichtbaarheid van kleuren wanneer er licht op valt.

Wanneer leerlingen bij CKV naar het theater gaan om een toneel, dans- of cabaretvoorstelling te zien, kan er voorafgaand aan het theaterbezoek tijdens de les Natuurkunde aandacht besteed worden aan licht en belichtingstechnieken. Doordat het onderwerp bij Natuurkunde in een context geplaatst wordt ontstaat er een koppeling tussen theorie en praktijk. Bij Natuurkunde zullen leerlingen het onderwerp mogelijk sneller begrijpen, terwijl de leerlingen de voorstelling die zij bezoeken op een andere manier zullen ervaren. Ze kunnen zien wat belichting kan doen op het gebied van vormgeving en hoe door het gebruik van kleuren een sfeer ontstaat.

29

Natuurkunde

Bij de achtste exameneenheid *NASK1/K/8 geluid* wordt de verandering van de toonhoogte van een snaar in verband gebracht met de lengte en de spankracht van de snaar.

CKV kan aan dit onderwerp een bijdrage leveren door in dezelfde periode dat de lesstof bij Natuurkunde aan de orde komt, een bezoek aan een concert te plannen. Voorafgaand aan het concertbezoek kunnen leerlingen een afspraak maken bij een bouwer van snaarinstrumenten (viool/cello/gitaar). Deze kan in de praktijk laten zien en toelichten hoe het geluid van de snaren overgebracht wordt op de klankkast en waarom een akoestische viool harder klinkt dan een akoestische gitaar. Er zou ook een bezoek aan een pianobouwer of pianostemmer georganiseerd kunnen worden. Bij de piano is het fenomeen van boven-tonen heel duidelijk waar te nemen. Welke snaren gaan automatisch meeklinken als je één toon aanslaat? Wanneer dergelijke lesstof vanuit verschillende invalshoeken behandeld wordt is het aan te raden dat de docent natuurkunde mee 'op pad' gaat. Op deze manier wordt de koppeling tussen theorie en praktijk vanuit twee vakken zichtbaar.

Kunstdossier

Ook het CKV-dossier biedt mogelijkheden voor onderlinge afstemming. Leerlingen doen in woord, beeld, geluid en/of beweging, verslag van hun activiteiten in het kunstdossier. Door de zeer uiteenlopende vorm zijn er voldoende aanknopingspunten voor vakken om elkaar te ondersteunen. Onderstaand voorbeeld gaat over een geschreven verslag.

Nederlands

In het programma Nederlands *NE/K/7 schrijfvaardigheden*, kan de kandidaat schrijfstrategieën hanteren en een schrijfdoel in de tekst tot uitdrukking brengen.

Leerlingen doen verslag van hun ervaringen in het kundossier. In dit dossier kunnen leerlingen alle informatie verwerken die ze zijn tegengekomen tijdens de voorbereiding en 'bewijzen' verzamelen van de uitvoering van de opdracht. Het dossier bevat een verslag van de activiteit en kan worden aangevuld met een eigen mening (wat vond je van de activiteit en waarom). Schrijfvaardigheden worden bij Nederlands aangeleerd. Samenhang kan tot stand komen doordat de CKV-docent de docent Nederlands raadpleegt hoe schrijfvaardigheden bij het vak Nederlands aan de orde zijn geweest, en wat de leerlingen al kunnen.

Reflectie

30

Voor de kunstvakken is reflectie een essentieel onderdeel van het vormgevingsproces. Leerlingen worden soms met behulp van kijkwijzers, soms met behulp van vragen, gestimuleerd goed te kijken en te luisteren, om vervolgens een eigen visie of mening te formuleren. De volgende stap is dat de mening gecommuniceerd wordt naar anderen. Omdat er zowel schriftelijk als mondeling gereflecteerd kan worden ligt het voor de hand hierover met Nederlands te overleggen. Met name de beroepsgerichte programma's waarbinnen reflectie steeds belangrijker wordt, kunnen voordeel hebben van de jarenlange kennis en ervaring die de kunstvakken hebben opgedaan met reflectie.

Nederlands

Bij Nederlands gaat het bij de eindterm *NE/K/5 Spreek- en gespreksvaardigheden* om spreek- en gesprekssituaties als monoloog met vragen en/of discussie erna, voor een bekend publiek een persoonlijke belevenis navertellen, een situatie beschrijven, een uitleg geven, een mening geven, een boek of film bespreken, verslag uitbrengen, dialoog, als deelnemer aan een groeps-, kring- of klassengesprek.

Essentieel bij CKV is dat leerlingen verslag uitbrengen en reflecteren. Wanneer gekozen wordt voor een mondelinge presentatie of een gesprek kan de docent CKV vooraf de docent Nederlands raadplegen hoe de vaardigheden aangeleerd zijn, wat de leerlingen kunnen en hoe de vaardigheid beoordeeld wordt. Wanneer de docent CKV dezelfde didactiek en normering hanteert gaan leerlingen verbanden zien en worden ze door herhaling in de gelegenheid gesteld hun vaardigheden te versterken. Voor beide vakken ontstaat er tijdswinst; er hoeven geen onderwerpen dubbel uitgelegd te worden.

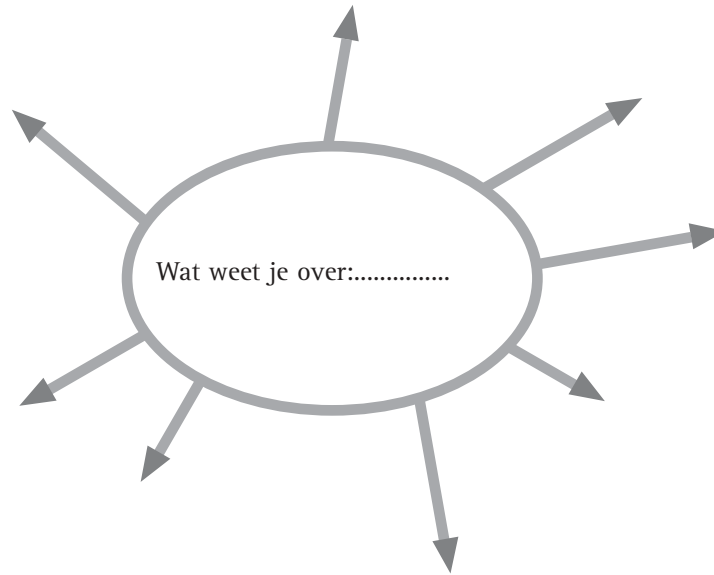
Knelpunten

Knelpunten die bij eerdere projecten met vakoverstijgend/samenhangend onderwijs voorkwamen, zijn vooral, naast roostertechnische problemen, de vrijblijvendheid van docenten om mee te werken aan afstemming. De (CKV) docent die vakoverstijgend wil werken is doorgaans afhankelijk van de goodwill van andere docent(en), tenzij de school samenhang als speerpunt heeft. Door de op handen zijnde her-

ziening van de basisvorming zullen scholen in toenemende mate aandacht gaan besteden aan het ontwikkelen van lesinhouden in onderlinge samenhang.

Een ander knelpunt is dat leerlingen zich vaak de samenhang niet bewust zijn en niet makkelijk zelf verbanden kunnen leggen. Door leerlingen zelf te laten ontdekken en te laten formuleren wat overeenkomsten zijn, wordt de samenhang duidelijker. Een hulpmiddel is het ontwikkelen van een model om thema's zodanige weer te geven, dat de verschillende invalshoeken aan bod komen. Vooraf de theoretische vakkennis of de reeds aangeleerde vaardigheden activeren is een andere mogelijkheid. Bijvoorbeeld door een samenvatting te geven van wat er tot dan toe behandeld is, of door te werken in de vorm van vraaggestuurd onderwijs.

Een hulpmiddel voor leerlingen om bewuster om te gaan met aanwezige kennis is een woordspin

5. SAMENHANG MET BEROEPSGERICHTE PROGRAMMA'S

Aan het eind van het tweede leerjaar maken vmbo-leerlingen op de meeste scholen een keuze voor één van de vier sectoren: Economie, Zorg en Welzijn, Techniek of Landbouw. Binnen de sectoren kiezen leerlingen afhankelijk van wat de school te bieden heeft voor een afdelingsprogramma of een intrasectoraal programma. Daarnaast maken leerlingen in het vmbo een leerwegkeuze. De keuze van de leerweg hangt af van de leerstijl van de leerling.

Er zijn vier leerwegen: de theoretische, de gemengde, de kaderberoepsgerichte en de basisberoepsgerichte leerweg. Op de lessentabel voor de bovenbouw van het vmbo staan naast het beroepsgerichte programma een aantal verplichte vakken waaronder CKV, en een aantal keuzevakken. Onderstaand schema bevat een overzicht hoe het beroepsgerichte programma in de diverse leerwegen zich verhoudt tot de algemene vakken. Het aandeel beroepsgericht programma is in de basisberoepsgerichte leerweg en de kaderberoepsgerichte leerweg groter dan in de gemengde leerweg. De leerlingen van de theoretische leerweg maken wel een sectorkeuze, volgen niet het beroepsgerichte programma, maar krijgen naast algemene vakken sectorspecifieke vakken aangeboden.

32

leerwegen vmbo	programma
de theoretische leerweg	algemene vakken en sectorspecifieke vakken
de gemengde leerweg	algemene vakken en ca. 4 uur beroepsgericht programma
de kaderberoepsgerichte leerweg	algemene vakken en ca. 12 uur beroepsgericht programma
de basisberoepsgerichte leerweg	vooral praktijkgericht ca. 12 uur beroepsgericht programma

Voor aansluiting op de beroepsgerichte programma's kan voor een groot deel hetzelfde gezegd worden als voor aansluiting op de AVO-vakken. Door didactiek, vakinhouden en vaardigheden op elkaar af te stemmen blijken leerlingen gemotiveerder en natuurlijker te leren waardoor leerlingen begrippen beter leren beheersen. Gunstig voor het leerproces is dat leerlingen het geleerde direct toe kunnen passen in de praktijk en verbanden gaan zien. Voor leerlingen uit het vmbo is deze manier van leren een goede voorbereiding op de maatschappij. Van werknemers wordt verwacht dat zij houding, kennis en vaardigheden combineren en adequaat toe kunnen passen in specifieke situaties.

Op steeds meer scholen wordt binnen het beroepsgerichte programma gewerkt met de werkplekkenstructuur. Binnen de werkplekkenstructuur (WPS), bij Zorg en Welzijn spreekt men liever van werkpleksimulatie, worden bedrijfsplekken of werkplekken nagebootst waarin alle leerlingen een functie vervullen. Het realiteitsgehalte is hoog. De leerlingen runnen gezamenlijk het bedrijf of de werkplek en zijn verantwoordelijk voor het uitvoeren van de werkzaamheden. Als serieuze werknemers zijn de leerlingen aan de slag en ondervinden tijdens hun werkzaamheden dat ze van elkaar afhankelijk zijn: ze moeten samenwerken om het werk goed af te ronden. Hier is sprake van een krachtige leeromgeving.

Van leerlingen wordt een actieve deelname en een grote inzet verwacht. Bovendien wordt er waarde gehecht aan het eigen initiatief van de leerlingen: het verzamelen, beoordelen en verwerken van informatie is een belangrijk onderdeel van de activiteit. Binnen WPS is er ook toenemende aandacht voor buitenschools leren. Leerlingen gaan naar buiten om onder meer ervaring op te doen, basisvaardigheden te oefenen, mensen te interviewen en om onderzoek te doen. Daarnaast komt het voor dat bij de afsluiting van bepaalde lesstof 'buiten' naar binnen gehaald wordt, de school ontvangt gasten voor een speciaal doel. Zo komt het voor dat een groep leerlingen gasten ontvangt die komen eten in het restaurant. Of er is een beautydag georganiseerd waarop mensen hun nagels kunnen laten manicuren. Deze activiteiten maken onderdeel uit van het onderwijsleerproces.

Relatie tussen CKV en de beroepsgerichte programma's

In de dagelijkse praktijk zijn er veel voorbeelden te vinden waarbij kunstenaars samenwerken met vakmensen.

Architecten ontwerpen huizen, kantoren en bedrijfspanden waar mensen moeten wonen, werken en leven. Timmerlieden, metselaars, stukadoors, schilders en installateurs voeren via bouwbedrijven en aannemers de plannen uit. Wanneer monumenten worden gerestaureerd zijn cultuurhistorische vakkennis en ambachtelijke vaardigheden nodig om panden in de oorspronkelijke staat te herstellen.

In de mode wordt naar aanleiding van een ontwerp een exemplaar van het kledingstuk gemaakt en de pasvorm net zo lang verbeterd tot het geheel mooi valt en goed zit.

In veel gevallen heeft de kunstenaar een idee en laat dat uitvoeren door een vakman, de kunstenaar ontwerpt en de vakman is in staat het ontwerp uit te voeren. Ook bij veel andere vakken is die combinatie heel vanzelfsprekend. Een kapper combineert onder andere vakmanschap met vormgeving en esthetiek. Meubelmakers combineren creativiteit met vormgeving en vakmanschap.

Binnen de beroepsgerichte programma's zijn veel onderwerpen die zich uitstekend lenen om af te stemmen met CKV. (Zie hiervoor ook de inspiratielijst die als bijlage is opgenomen.) Aan de hand van de examenprogramma's van de vier sectoren: Techniek, Zorg en Welzijn, Economie en Landbouw worden in onderstaand deel voor iedere sector enkele suggesties gedaan voor afstemming met CKV.

Techniek in afstemming met CKV

Wanneer we specifiek naar de eerste exameneenheid van het afdelingsprogramma Bouwtechniek kijken, *B/K/1 Oriënteren op de bouw en bouwberoepen*, wordt als onderdeel genoemd: 'de kandidaat kan de gang van zaken bij het maken van een bouwwerk omschrijven'. Daarbij wordt het onderdeel 'onderhouden, renoveren en restaureren van gebouwen' genoemd. Door bij CKV een restauratie van een monument te bezoeken op het moment dat het onderwerp in het beroepsgerichte programma aan de orde is, komt de relatie tussen theorie en praktijk tot stand. Leerlingen onderzoeken wat een monument tot een monument maakt, ontdekken de culturele waarde van monumenten, nemen foto's van het pand en interviewen de vakman die daar aan het werk is. Leerlingen zien en horen waarom een pand opgeknapt moet worden, met welke materialen en middelen dat gebeurt en ontdekken welke beroepshouding er nodig is om oude panden te restaureren.

Examenenheid *B/K/10 Het bouwproces* (alleen voor leerlingen van de kaderberoeps en gemengde leerweg) geeft aanleiding om een bezoek te brengen aan bijvoorbeeld een kathedraal. De bouw van kathedraal was een interessant proces. In de Middeleeuwen waren er veel minder mogelijkheden voor transport en beweging dan tegenwoordig, maar de logistiek was daarentegen bijzonder goed georganiseerd. Een bezoek aan een kathedraal bij CKV, op het moment dat binnen het beroepsgerichte programma leerlingen bezig zijn met het vastleggen van een bouwproces in een tijdschema, zal leerlingen meer inzicht verschaffen in het onderwerp. Afstemming vindt plaats tussen de rondleider van de kathedraal, de CKV-docent en de docent bouwtechniek.

Examenenheid *B/K/4 introductie timmeren/meubelmaker* kan voor CKV een aanknopingspunt zijn om een bezoek te brengen aan een meubelmaker, of aan een restaurateur van bijvoorbeeld oude schepen. Het bezoek kan aansluiten op wat de leerlingen in de lessen bouwtechniek bij het onderdeel: 'met gangbare gereedschappen en machines eenvoudige houtverbindingen maken', hebben geleerd en ondernomen. Ook hier zal de afstemming met zowel de docent CKV als bouwtechniek en de restaurateur of de meubelmaker moeten plaatsvinden. Wellicht bestaat er zelfs een mogelijkheid dat leerlingen een onderdeel mogen uitvoeren. Immers, de leerling moet ook kunnen afschrijven, zagen, schaven, steken en boren en daarnaast kunnen nagelen, schroeven en lijmen.

34

Uit examenenheid *B/K/14 esthetica* voor Kader en Gemengde leerweg Bouwtechniek zijn meerdere onderdelen interessant voor CKV. In onderdeel 11 is het volgende omschreven: De kandidaat kan kunststijlen en kunstkenmerken noemen en zelfstandig een beeldanalyse maken aan de hand van een aantal stijlbegrippen en deze analyse toepassen op eigen werk

- twintigste-eeuwse kunststijlen en de relatie tussen kunst en typografie
- het nut van kennis van kunstgeschiedenis (toegepaste kunst, reclame)
- stijlkenmerken van diverse perioden, uitgewerkt voor een bepaald thema

Door deze examenenheden te integreren ontstaan er mogelijkheden voor verrijking en verdieping.

Zorg en Welzijn in afstemming met CKV

Bij de achtste examenenheid van het intrasectorale programma *Zorg & Welzijn breed ZW/K/8 begeleiden van activiteiten* wordt van de kandidaat verwacht dat hij of zij een eenvoudige (groeps)activiteit voor een specifieke doelgroep zelfstandig kan voorbereiden, uitvoeren en evalueren. De doelgroep kunnen kinderen, jongeren, volwassenen, ouderen en zieken of gehandicapten zijn. Dit examenonderdeel heeft raakvlakken met CKV omdat leerlingen bij CKV ook een activiteit moeten voorbereiden en ondernemen, maar dan op cultureel gebied. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld een museumbezoek voorbereiden voor een groepje basisschoolleerlingen of een stadswandeling organiseren voor een groepje ouderen. In deze opdracht zijn veel vaardigheden verenigd. Sociaal communicatieve vaardigheden, planmatige, organisatorische en logistieke vaardigheden en een inhoudelijk component is aanwezig: wat ga je vertellen tijdens de stadswandeling? Dit vereist een vakoverstijgende manier van werken. Docenten moeten een tijdsplanning maken en een werkvolgorde bespreken. Tevens moeten zij afspraken maken over de manier waarop zij leerlingen tijdens de buitenschoolse activiteit begeleiden. Daarnaast kunnen docenten afspraken maken over de beoordeling: wat telt voor CKV en wat telt voor Z&W.

Een andere optie voor afstemming met CKV binnen het afdelingsprogramma Zorg & Welzijn breed is examenonderdeel *ZW/K/10 persoonlijke verzorging*. Bij CKV krijgen leerlingen de opdracht een tentoonstelling in te richten met als thema piercing. Leerlingen verzamelen (beeld)materiaal, bezoeken een tattoo- en piercingshop, verdiepen zich in de geschiedenis van de piercing, stellen een tentoonstelling samen, nodigen mensen uit en doen hierover verslag. In dezelfde periode zouden leerlingen binnen het beroepsgerichte programma aan het werk kunnen met het thema persoonlijke verzorging en hygiëne. Binnen dit examenonderdeel leren leerlingen onder andere zorg te dragen voor een verzorgd uiterlijk. Zij kunnen aspecten noemen die een rol spelen bij de beoordeling van het uiterlijk van iemand en kunnen omschrijven welke gevoelens, meningen en gedragingen hierbij een rol spelen. Daarnaast kunnen zij de verschillen in betekenis omschrijven die het uiterlijk heeft in verschillende culturen.

Concrete voorbeelden voor de sector Economie in afstemming met CKV

In het Afdelingsprogramma Consumptief, differentiatie bakken, met exameneenheid *CO/K/20 productietechnieken bakken 1* liggen ook mogelijkheden voor CKV. Leerlingen leren bij dit examenonderdeel onder andere prenten, uitsteken, snijden, modelleren, spuiten, uitrollen, opbollen en opmaken. Bij het onderdeel 'producten afwerken' oefenen leerlingen met spuiten, garneren, decoreren, strijken, snijden, knippen en indrukken. Taarten of producten moeten visueel aantrekkelijk en smakelijk zijn. In dit onderdeel is er een duidelijke relatie met CKV. Kleurgebruik, vlakverdeling (van de taart), verhoudingen, de wijze waarop een taart is opgemaakt en het modelleren van figuren zijn allen ook termen die in beeldende vorming en CKV terugkomen. De culturele activiteit die in samenhang met Consumptief ontwikkelt kan worden zal zich vooral op dit aspect kunnen richten. Kijkopdrachten in combinatie met een bezoek aan de catering van de stadsschouwburg, een meesterbakker of een kunstenaar die modelleert met klei, kan een aanvulling zijn op het beroepsgerichte programma.

35

Meerdere mogelijkheden voor afstemming tussen CKV en de sector Economie zitten in het examenprogramma Handel en Verkoop. De gehele exameneenheid *HV/K/12 presentatietechnieken* (voor basis en kader), bestaande uit 8 onderdelen, is een goede bron voor CKV om bij aan te sluiten. Leerlingen leren in deze exameneenheid niet alleen verschillende beeldaspecten toe te passen maar weten ook reclame en mediabegrippen te omschrijven en, afhankelijk van de leerweg, deze begrippen uit te leggen. Kleur, lijn, vorm, vlak, technische vaardigheden zoals draperen, ophangen en belichten en het toepassen van beeldelementen bij het ontwerpen en maken van een advertentie zijn onderdelen van deze exameneenheid. Voor de samenhang met CKV zijn er diverse mogelijkheden. Bijvoorbeeld door in de periode dat presentatietechnieken bij economie aan de orde komen, leerlingen bij CKV een bezoek aan bijvoorbeeld een reclame- en/of marketingbureau te laten organiseren. Een onderzoek naar een publiciteitscampagne van een festival of van de presentatie van het seizoenprogramma van de schouwburg is wellicht ook mogelijk.

Andere mogelijkheden voor afstemming tussen CKV en de sector Economie zitten in het onderdeel *HV/K/14 commerciële presentatie 2*, eveneens uit het examenprogramma Handel en Verkoop. Bij dit onderdeel wordt van leerlingen gevraagd met behulp van geautomatiseerde systemen een huisstijl vorm te geven. In dit licht is afstemming met CKV zeer zinvol. Bij CKV zou de nadruk kunnen liggen op

vragen als: wat verstaat men onder een huisstijl, wie ontwerpt een huisstijl, welke bekende huisstijlen ken en herken je, hoe ontwerp je een huisstijl, waar voldoet een goede huisstijl aan? Allemaal vragen waar leerlingen het antwoord op kunnen vinden als zij tijdens CKV een bezoek brengen aan een grafisch ontwerper.

Landbouw in afstemming met CKV

In het kerndeel van het afdelingsprogramma landbouw bij examenonderdeel *LN/K/5 verzorgen en verkopen bloem en plant* leren leerlingen onder andere onder begeleiding een eenvoudig bloemwerk samen te stellen. Bij het samenstellen van een bloemwerk worden beeldelementen gebruikt die tevens gehanteerd worden bij CKV en de kunstvakken. Leerlingen zijn bezig met compositie, verhoudingen, kleurgebruik en ruimte. Beide vakken hanteren dezelfde begrippen. Doordat docenten tegelijkertijd aandacht besteden aan deze beeldtaal en dezelfde terminologie gebruiken leren leerlingen datgene wat ze bij het ene vak geleerd hebben te herkennen en toe te passen in een ander vak. De culturele activiteit die leerlingen bij CKV kunnen ondernemen is een bezoek brengen aan een museum om trends bestuderen in bloemen en bloemstukken op schilderen met stilleven, of aan een bedrijf voor bloemsierkunst.

36

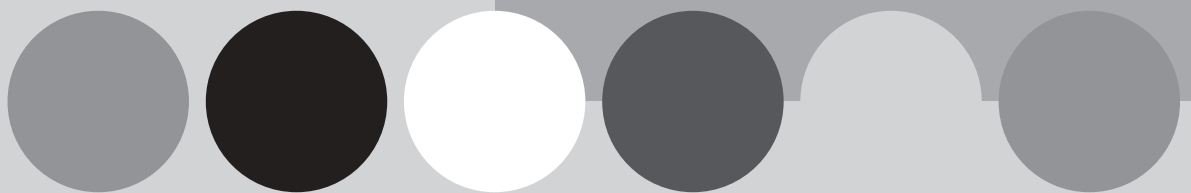
LN/V/8 aanleg en onderhoud 2 is een verrijkingsdeel uit de vakrichting groene ruimte. Leerlingen kunnen bij dit onderdeel onder begeleiding meewerken bij het ontwerpen van een tuin. Dit onderdeel is uitermate geschikt voor CKV om activiteiten op af te stemmen. In dit kader kunnen leerlingen een tuinarchitect of hovenier interviewen en historische (kasteel-)tuinen en parken bezoeken. Hier komen vakken en vaardigheden samen.

CKV en landbouw biedt mogelijkheden door bezoeken van leerlingen aan landbouwmusea, cultuurhistorische dorpen (Orvelte) en Openluchtmusea (in onder meer: Arnhem, Enkhuisen, Eindhoven, Alphen aan den Rijn).

Samenvattend

Bovenstaande voorbeelden uit de beroepsgerichte programma's geven aan dat er binnen de sectoren veel examenonderdelen zijn die de mogelijkheid bieden om af te stemmen met CKV. Door een vakoverstijgende manier van werken kunnen de CKV-activiteiten zowel gekoppeld worden aan de AVO-vakken als aan het beroepsgerichte programma. Daardoor ontstaat voor meerdere vakken de mogelijkheid te werken met levensechte situaties. Een voor vmbo'ers leuke manier van leren en een manier die leerlingen motiveert omdat ze snappen waarom ze iets doen. Doordat leerlingen naar 'buiten' gaan komen zij in contact met beroepsbeoefenaars, waardoor ze ook bezig zijn met oriëntatie op leren en werken.

Levensechte situaties die dicht bij de belevingswereld van de leerlingen staan zijn motiverend voor leerlingen. Of het nu gaat om een kijkje nemen in een tattoo- en piercingsshop, of rond te lopen in een huis dat wordt opgeknapt. Door kennis te maken met de beroepspraktijk kunnen leerlingen ontdekken waar hun interesses liggen, maar ook wat hen beslist niet ligt. Bovendien kunnen nieuwe ervaringen ertoe bijdragen dat nieuwe interesses aangewakkerd worden.

6. BESTAANDE CKV-PROJECTEN IN SAMENHANG MET AVO EN BEROEPSGERICHTE PROGRAMMA'S

In dit hoofdstuk zijn enkele van de 28 CKV-voorbeeldprojecten die eerder ontwikkeld zijn voor CKV-vmbo, als uitgangspunt genomen om mogelijke samenhang tussen CKV en AVO of de beroepsgerichte programma's aan te geven. De voorbeeldprojecten zijn, uitgaande van het examenprogramma en de methodiek, ontwikkeld door consultants van instellingen voor kunsteducatie in samenwerking met medewerkers van culturele instellingen en docenten. Een beschrijving van deze onderwerpen - in de vorm van ingevulde formats- staat op <http://vmbo.cultuurenschool.net>. De activiteiten kunnen andere scholen of culturele instellingen gebruiken of vertalen naar de eigen situatie. Onderstaande uitwerkingen dienen als voorbeeld en ter inspiratie om samenhang tussen vakken vorm te geven.

40

'Van uw reporter'

'Van Uw reporter' is een CKV-project uit Gelderland waardoor leerlingen kennis kunnen maken met een radiostation en de organisatie rondom een radioprogramma. Alleen of in groepjes brengen leerlingen een bezoek aan een radioprogramma. De leerlingen krijgen een rondleiding in de studio en krijgen informatie over hoe een radioprogramma gemaakt wordt. Vervolgens gaan zij zelfstandig een reportage maken over een onderwerp naar keuze. Het materiaal wordt uitgezonden in een bestaand programma, of in een nieuw 'CKV-programma'.

Samenhang met het beroepsgerichte programma

Door leerlingen zelfstandig een reportage te laten maken over een onderwerp binnen de eigen sector wordt de relatie gelegd met de beroepsgerichte programma's. Mogelijke onderwerpen zijn bijvoorbeeld voor:

Techniek	Decorbouw
Zorg & Welzijn	Nagelstudio
Economie	Reclamebureau
Landbouw	Kinderboerderij

Samenhang met AVO

Vanuit diverse invalshoeken kunnen kennis en vaardigheden geïntegreerd worden binnen dit specifieke CKV-onderwerp.

Met Nederlands kunnen afspraken gemaakt worden over verschillende vaardigheden die leerlingen tijdens de voorbereiding en de uitvoering nodig hebben. Bij dit onderwerp zijn de volgende vaardigheden belangrijk: interviewen, mondeling verslag doen, samenvatten (met begrippen als objectief en subjectief), en sociaal communicatieve vaardigheden zoals telefoneren, afspraken maken, (schriftelijke) bevestigingen, (schriftelijk) bedanken.

ICT vaardigheden kunnen leerlingen toepassen door bronnen te raadplegen: informatie te zoeken over relevante onderwerpen, in Word brieven te schrijven en het interview op de computer voor te bereiden. Muziek kan aandacht besteden aan de opbouw van een reportage en de functie van muziek en omgevingsgeluiden. Leerlingen kunnen bij het onderwerp passende muziek zoeken en mogelijk omgevingsgeluiden opnemen om in de reportage te gebruiken. Door de inbreng van de verschillende vakken zal de reportage een levendig geheel zijn bestaande uit interviews, samenvattingen en feiten, afgewisseld met muziek.

'Kies je kunst'

In 'Kies je kunst', een CKV-project uit Gelderland, bezoeken leerlingen de kunstuitleen en zoeken per persoon een kunstwerk uit dat hen bijzonder aanspreekt. Vervolgens richten leerlingen een tentoonstelling in met de uitgekozen kunstwerken. De tentoonstelling wordt aangevuld met foto's waarop leerlingen staan met hun gekozen kunstwerk, en hun motivatie.

Samenhang met het beroepsgerichte programma

'Leerlingen gaan naar de kunstuitleen en zoeken per persoon een kunstwerk uit dat hen bijzonder aanspreekt'. Integratie binnen het beroepsgerichte programma komt bijvoorbeeld tot stand wanneer leerlingen naar onderwerpen zoeken die een relatie hebben met de sector waarin ze leren.

Techniek	Meubels, ontwerptekeningen, sculpturen
Zorg & Welzijn	Afbeeldingen van kinderen, ouderen, zieken
Economie	Affiches, illustraties, sieraden
Landbouw	Landschapstaferelen, dieren, stillevens, tuinarchitectuur

Samenhang met AVO

Tijdens de voorbereiding en de inrichting zullen in ieder geval Nederlands en ICT een bijdrage kunnen leveren. Maar er zijn ook mogelijkheden voor andere vakken die aan 'Kies je Kunst' een bijdrage kunnen leveren. Enkele ideeën:

Bij **Nederlands** kunnen leerlingen oefenen hoe ze een afspraak kunnen maken bij de kunstuitleen. Ze kunnen een tekst maken voor de opening van de tentoonstelling en kunnen leren hoe bezoekers te ontvangen.

ICT vaardigheden worden toegepast door bronnen te raadplegen en informatie te zoeken over kunstenaars. In Word schrijven leerlingen hun motivatie, digitale foto's kunnen verwerkt worden in een verslag.

Tijdens de lessen **Beeldende vorming** kunnen leerlingen onder andere foto's maken, lijsten maken voor hun eigen foto's, een uitnodiging ontwerpen en de inrichting van de tentoonstelling bepalen.

Bij de **Moderne vreemde taal** kan een schriftelijk welkomstwoord voor Engelse, Franse of Duitse bezoekers gemaakt worden.

Wiskunde kan zich bemoeien met hoe de schilderijen opgehangen moeten worden: omgaan met verhoudingen, maten en meten.

Economie kan ingaan op de mogelijkheden die er zijn om in het bezit van een schilderij of kunstwerk te komen.

‘Werken in het theater: wat voor jou?’

In Zuid-Holland kunnen leerlingen in één van de CKV-projecten een kijkje nemen in het theater en komen zodoende in contact met beroepen die in het theater voorkomen. In de les voorafgaande aan het theaterbezoek bereiden de leerlingen het theaterbezoek voor. Het idee is om leerlingen kennis te laten maken met de beroepen in het theater die in relatie staan met de verschillende afdelingsprogramma’s op het vmbo.

Samenhang met beroepsgerichte programma en AVO-vakken

Leerlingen gaan in het theater op zoek naar beroepen die een relatie hebben met de sector waarin ze hun opleiding volgen. Eventuele mogelijkheden voor integratie met het beroepsgerichte programma waren in de omschrijving van het project op <http://vmbo.cultuurenschool.net> > Zuid-Holland project 2, al aangegeven. In onderstaand overzicht zijn de bestaande ideeën aangevuld met nieuwe mogelijkheden, waarbij tegelijkertijd enkele ideeën voor afstemming met AVO-vakken zijn opgenomen.

Afstemming met andere vakken is ook mogelijk maar geheel afhankelijk van de sectorkeuze van de leerlingen. Om die reden is er hier voor gekozen om ideeën voor samenhang met andere vakken direct onder de sectoren te plaatsen.

Techniek Interview met technici, repetitie licht en geluid bijwonen, analyse maken van licht bij bepaalde voorstellingen

Natuurkunde Licht, geluid en energie

Zorg & Welzijn Interview met grimeur, grimeren van artiesten bijwonen, symboliek van kapsels op toneel

Beeldende vakken: Fotoreportage maken, ontwerpen maken voor grime, symboliek van kapsels op toneel, kapsels ontwerpen, collages maken van toneelkapsels, decorontwerp

Economie Organisatie van een voorstelling, doelgroepenanalyse, organogram theater maken

Beeldende vakken: Poster voor een voorstelling maken, website maken over een voorstelling

Landbouw Verzorging van groen in het theater, ‘beplantingsplan en onderhoudsplan’

Beeldende vakken: Maquette maken van een deel van het theater met een beplantingsplan

Samenhang met Nederlands

Bij Nederlands kan aandacht besteed worden aan het maken van afspraken met de beroepsbeoefenaren in het theater, de interviews kunnen voorbereid worden, leerlingen kunnen bedankbrieven schrijven, en presentatietechnieken oefenen.

ICT vaardigheden worden toegepast door bronnen te raadplegen en informatie over theaters (w.o. de programming) op te zoeken. Word kunnen leerlingen gebruiken om het interview voor te bereiden.

Tenslotte kunnen eventuele digitale foto's verwerkt worden in verslagen of in een PowerPoint presentatie.

' Verander de ruimte: ruimte als kunst' (Zuid Holland)

In het CKV project ' Verander de ruimte: ruimte als kunst' uit Zuid Holland maken leerlingen kennis met kunst en vormgeving. Onder begeleiding van een beeldend kunstenaar of architect veranderen leerlingen een ruimte op school op een zodanige wijze dat het karakter van de ruimte 'aangetast' wordt.

Samenhang met beroepsgerichte programma

Samenhang met het beroepsgerichte programma kan tot stand komen door leerlingen een ruimte in de school het karakter te geven van de sector waarin ze opgeleid worden. Enkele ideeën:

Techniek	Je trekt de wc door en Slimme aanpassingen in een ruimte in combinatie met licht, kleur en geluid
Zorg & Welzijn	De snoezelkamer (een kamer waarin licht, geluid, kleur, geur en zachte materialen bezoekers tevreden stemmen)
Economie	Het effect van muziek, geur en kleur op het bezoekersaantal in een ruimte
Landbouw	De groene oase

Bovenstaande suggesties zijn vooral bedoeld om een bijdrage te leveren aan de vorming van ideeën. In dit project is het vooral van belang dat leerlingen keuzes maken: welke ruimte gaan we veranderen en hoe willen we de ruimte veranderen?

Samenhang met AVO

Nederlands zal in ieder geval een bijdrage kunnen leveren aan dit project omdat er een moment zal komen dat de ruimte openbaar wordt voor anderen. Hoe voer je publiciteit? Hoe trek je publiek? Hoe maak je een wervende tekst? Hoe maak je mensen nieuwsgierig?

ICT vaardigheden kunnen leerlingen toepassen door foto's digitaal te verwerken, een website te bouwen over de activiteit en het uiteindelijke resultaat te presenteren

Naar aanleiding van bovenstaande voorbeelden kan **Natuurkunde** een les organiseren over licht (prisma's) en de functie en werking van gekleurde spots mogelijk aangevuld met special effects.

Afstemming met andere vakken is ook mogelijk maar geheel afhankelijk van de manier waarop leerlingen de ruimte inrichten.

Tenslotte: Wat moet er gebeuren om samenhang te realiseren?

- Treedt met elkaar in overleg rondom een bepaald thema of onderwerp
- Bespreek welke vakspecifieke bijdrage geleverd kan worden
- Bespreek welke vaardigheden afgestemd kunnen worden
- Maak afspraken over tijd en volgorde, wie doet wat
- Maak afspraken over terminologie, gebruik allen dezelfde woorden (als voorbeeld: objectief en subjectief)
- Maak afspraken hoe voor leerlingen samenhang duidelijk kan worden
- Maak afspraken over het geven van cijfers (de vaardigheid interviewen kan aangeleerd worden door Nederlands, toegepast worden bij CKV en vervolgens als cijfer voor Nederlands meetellen)
- Reflecteer op eigen handelen
- Is afstemming logisch?
- Zijn de afspraken functioneel?
- Leveren de afspraken tijdswinst op?

7. AFSTEMMING VAN CKV BINNEN MENTORUREN

Zowel in de onderbouw als in de bovenbouw van het vmbo krijgen leerlingen mentorlessen. De inhoud van de mentorlessen in de onderbouw is vooral gericht op het aanleren van studievaardigheden. Daarnaast worden sociale vaardigheden geoefend die kunnen bijdragen aan het functioneren binnen de groep, de klas of de school en die van invloed kunnen zijn op de schoolprestaties. De mentor is de spil van een klas. Hij of zij staat dicht bij de leerlingen, beschikt over (achtergrond)informatie van de leerlingen die hem of haar zijn toevertrouwd, volgt de studieresultaten van de leerlingen en is direct betrokken bij het geven van onderwijs.

Ook in de bovenbouw is er binnen mentoruren veel aandacht voor voortgang van de studie. De mentor is nauw betrokken bij het proces van studiebegeleiding, leren leren, en studiekeuze, leren kiezen. Van leerlingen wordt verwacht dat zij in toenemende mate zelfstandig taken uitvoeren en verantwoordelijkheid dragen voor hun eigen leerproces. Mentoren kunnen leerlingen zowel individueel als in klassenverband begeleiden.

45

Een belangrijke rol van de mentor in onder- en in bovenbouw is toezien op de sfeer in de klas. Wanneer hij of zij aanwezig is bij bijzondere activiteiten, leert de mentor de leerlingen op een andere manier kennen en de klas als geheel beter te kennen. Vooral het meemaken van leerlingen buiten klassenverband kan een eye-opener voor docenten zijn. Het zal niet de eerste keer zijn dat docenten tijdens een buitenschoolse activiteit er achter komen dat leerlingen over onverwachte talenten blijken te beschikken.

CKV-leerlingen in het vmbo ondernemen vier activiteiten. Sommige activiteiten hebben meer begeleiding nodig dan andere. Door mentoren mee te vragen als begeleider ontstaat er een situatie die voor alle partijen gunstig is. Mentoren maken hun leerlingen eens op een andere manier mee, waardoor het beeld dat een docent van een leerling heeft in positieve zin kan veranderen. Bovendien maken mentoren door mee te gaan als begeleider kennis met de inhoud van CKV. Hierdoor hebben zij tijdens mentoruren een context om bijvoorbeeld sociale vaardigheden zoals samenwerken of communiceren aan de orde te stellen. Naast hun mentoraat geven mentoren ook een vak. Door mentoren bij de uitstapjes van CKV te betrekken ontstaat er ook een ingang naar andere vakken om mee af te stemmen. Zo ontstaat tussen de verschillende vakken meer samenhang en vooral meer draagvlak voor CKV binnen de school, omdat het vak bekender wordt.

Op een aantal scholen worden mentoren gevraagd om, tijdens uitstapjes voor CKV naar bijvoorbeeld het architectuurmuseum of de paalwoningen in Rotterdam, met de klas mee te gaan. Voor de mentor zijn de voordelen om met de excursie mee op pad te gaan helder. Hij of zij ziet onder schooltijd nog eens iets anders dan het lokaal, maar bovenal maakt de mentor de klas en de leerlingen op een andere manier mee. Een mooi bijkomend voordeel is dat mentoren ervaren wat CKV inhoudt. Aangezien er altijd meerdere mentoren zijn ontstaat er door inzet van mentoren bij de begeleiding van activiteiten een bredere acceptatie van CKV. Een mentor is naast zijn mentoraat ook nog docent. CKV-docenten zijn, doordat collega's mee op excursie gaan, meer in de gelegenheid een gesprek over afstemming aan te gaan.

Tip

Geef de begeleidende mentor één kijkopdracht mee: Hoe denk je dat je vanuit jouw vak een bijdrage kan leveren aan deze excursie?

Doordat docenten zien waar leerlingen bij CKV mee bezig zijn worden aanknopingspunten eerder gezien.

BIJLAGE: INSPIRATIELIJST

discipline sector	beeldende kunst (inclusief architectuur en foto)	muziek
techniek bouwtechniek, elektrotechniek, grafische techniek, installatietechniek, metaal- techniek, transport en logistiek, voertuigtechniek	<ul style="list-style-type: none"> • drukkerij, zeefdrukkerij vormgeving, kartonnage (verpakkingsindustrie), zetterij • architectenbureau/ projectontwikkelaar • modelmakers (fysiek en in 3-d computerprogramma's) • vormgeving medische hulpmiddelen • scheepswerf / autofabriek (vormgeving / belettering) • reclamestudio • lokale omroep (camera, belichting) • bestrating, inrichting publieke omgeving, straatmeubilair • pottenbakkerij • decorbouw • ijzersmederij / gieterij • bouw van openbare gebouwen (schouwburg, museum, stadion) • meubelmaker (ook kantoormeubilair en meubilair in openbare ruimte, straatmeubilair) • fotograaf • film en video-editing • glas-in-lood • edelsmid • tentoonstellingsbouw • film / televisie productie • literaire uitgeverij • glasblazer / glasfabriek • striptekenaar • illustrator • lijstenmakerij • boekbinder • keramische werkplaats / aardewerkfabriek 	<ul style="list-style-type: none"> • muziekstudio • muziekinstrumenten- maker, bijvoorbeeld vioolbouwer • muziekinstrumenten- restaurateur • muziekstudio voor film, video (clips) en reclame • dj's • kerkorganist • technici achter de schermen (geluids- en belichtingstechniek) • Uit de Kunst (school- concerten): Ernesto Arrendell, Phil Mills Studiotechniek 1 en 2, No Holding Back the making of popmuziek, Parea Dr.Stein & Mr. Rhythm
zorg en welzijn uiterlijke verzorging en verzorging	<ul style="list-style-type: none"> • NB: ook activiteiten voor asielzoekers in centra inrichting / ontwerp van ziekenhuizen (denk ook aan kinder-afdelingen), bejaardenhuizen, verpleeghuizen • beeldende therapie • grafkunst en –rituelen • sociaal cultureel werk / buurt- en clubhuiswerk / speeltuinen bezoek aan activiteiten van alle disciplines • atelier van verstandelijk gehandicapten • tentoonstelling voor visueel gehandicapten • ontwerp van hulpmiddelen voor gehandicapten • kapper, denk ook aan symboliek van niet-westerse kapsels zoals rasta • nailstudio • tattooshop 	<ul style="list-style-type: none"> • muziektherapie • muziek bij speciale gelegenheden • Uit de Kunst (school- concerten): Blikslag Basalt (thema: afscheid / rouw)

theater	dans	film	erfgoed
<ul style="list-style-type: none"> • technici achter de schermen (geluids- en belichtingstechniek) • publiciteitsmedewerker • voorstellingen waarin techniek belangrijke rol speelt (Dogtroep, Alex d'Electrique etc) 	<ul style="list-style-type: none"> • technici achter de schermen (geluids- en belichtingstechniek) • dansvoorstellingen waarin techniek belangrijke rol speelt (bv. Krisztina de Chatel) • publiciteitsmedewerker 	<ul style="list-style-type: none"> • Films waarin techniek belangrijke rol speelt, bv. Beyond (Park Junior) • The Trumanshow 	<ul style="list-style-type: none"> • restauratie van kerk of andere monumenten • molens • restauratie van voorwerpen, schilderijen, kunstvoorwerpen etc. • automobielmuseum • luchtvaartmuseum • maritieme musea • landschapbeheer • industrieel erfgoed (oud gebruiken in nieuwe situatie) • openluchtmuseum • begraafplaatsen
<ul style="list-style-type: none"> • dramatherapie • grimeur / visagist o.a. bij musicals • voorstellingen waarin zorg en verzorging centraal thema zijn 	<ul style="list-style-type: none"> • danstherapeut (eurythmie) • visagist 	<ul style="list-style-type: none"> • Films met zorg en / of rouwverwerking als centraal thema: The Cure, Mijn leven als hond, Na de oorlog, Sabine Kleist, Sterren bewegen (Park Junior), Osmosis Jones • Ali Zaoua 	<ul style="list-style-type: none"> • Samia ziekenhuismuseum • bakkerijmuseum • openluchtmuseum • museum gevangeniswezen (Veenhuizen)

discipline	beeldende kunst (inclusief architectuur en foto)	muziek
sector economie administratie, consumptief, handel en verkoop, mode en commercie	<ul style="list-style-type: none"> • standontwerper • winkelinrichtingsbedrijf (etaleurs) • modeontwerper (inclusief hoeden, sieraden en bedrijfskleding) • reclame- en / of marketingbureau • koken en presenteren van voedsel • confectieatelier • illustrator 	<ul style="list-style-type: none"> • platenmaatschappij • muziek in bepaalde omgeving (winkelcentra, vliegtuig, wachtkamer) • bezoek aan (evt. lokale of ziekenhuis) omroep • concertgebouw / muziekzaal (organisatie)
landbouw landbouw en natuurlijke omgeving	<ul style="list-style-type: none"> • hoveniersbedrijf • tuinarchitect (ook parken en openbaar groen) • architectenbureau (kassenbouw / Crystal Palace) • Hortus Botanicus • Bloemist • Kwekers (trends in bloemen, planten, groente en fruit) • landschapsinrichting / landschapsarchitect (inclusief fotografisch vastleggen van het proces) • beeldentuin • themaparken (Floriade etc) 	<ul style="list-style-type: none"> • geluidssculpturen / windorgels

Algemene tips:

- Zoek naar films die aansluiten bij toekomstig beroep of bij een thema
- Zoek naar films die een relatie hebben met een van de kunstdisciplines (bv. dans: Billy Elliott, Dancer in the dark theater: Romeo en Julia muziek:
- Maak voor projecten gebruik van instellingen die daar in gespecialiseerd zijn (direct of via steunfunctie instelling): (bv. voor dans: Scapino in School, Introdans, Dansend Hart voor muziek: Uit de Kunst voor film: Park Junior)
- Leg contact met de sport- en of dansschool in de omgeving en vraag of zij een workshop kunnen verzorgen, of iemand weten die dat kan. Vaak kennen zij docenten streetdance, salsa, taibo, stijldans, hiphop, rap, R & B, capoeira, modeshow lopen etc.
- Gebruik TMF clips als bron om muziek, dans en vormgeving / mode te bespreken
- Bezoek de synagoge in de buurt in combinatie met bv. Westerbork
- Organiseer schoolmuziekfestival, eventueel uitgesplitst in klassiek, pop etc
- Organiseer een kunstveiling voor een goed doel in school met beeldend werk van leerlingen
- Breng veranderingen in een landschap aan. Fotografeer ervoor en erna
- Organiseer Smartlappendag en / of talentenjacht
- Bezoek vakbeurzen die een relatie hebben met toekomstig beroep (landbouw, elektrotechniek, huishoudbeurs etc)

theater	dans	film	erfgoed
<ul style="list-style-type: none"> • stadsschouwburg (organisatie) • kostuums / decors / schmink 	<ul style="list-style-type: none"> • stadsschouwburg (organisatie) • kostuums / decors / schmink 	<ul style="list-style-type: none"> • Working Girl en andere films met toekomstig beroep als thema • Jalla! Jalla! 	<ul style="list-style-type: none"> • mode / textielmuseum / industriële monumenten • klompenmakerij • openluchtmuseum
<ul style="list-style-type: none"> • Locatievoorstellingen (bv. van Hollandia) met agrarisch bedrijf als belangrijk thema • Acteurs in openluchtmusea en pretparken 	<ul style="list-style-type: none"> • locatievoorstellingen 	<ul style="list-style-type: none"> • Films met agrarisch bedrijf als thema: De Poolse bruid, Het is een mooie dag geweest 	<ul style="list-style-type: none"> • kasteeltuinen • landbouwwerktuigenmuseum • traditionele boerderijen, erven • molens • rietdekker • smidse • openluchtmuseum (Enkhuizen, Arnhem, Orvelte etc) • Broeker veiling, Keukenhof etc. • Toeristische mogelijkheden van het boerenbedrijf

- Archeon
 - Artis (landbouw / architectuur)
 - Bezoek aan gemeentehuis (ontwerp, organisatie, werkzaamheden)
 - Andere films geschikt voor vmbo zijn: Billy Elliot, Fucking Åmål, There's only One Jimmy Grimble, New Castle Boys, Girl Fight
- Bronvermelding

Bronvermelding

www.vmbo-examengids.nl

<http://cultuurenschool.net>

Dossier CKV, SLO mei 2003

Naar een multidisciplinaire leeromgeving, R.A.M. Diephuis

Examenprogramma's 2003 van het vmbo

